

УДК [39:911.373:643.53:645.48-053.2/.6]
(477:292.452=161.2)"19/20"
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2023.01.095>

ВИРОБИ ДЛЯ СНУ ТА ВІДПОЧИНКУ ДІТЯМ У ПОВСЯКДЕННОМУ ПОБУТІ УКРАЇНЦІВ КАРПАТ КІНЦЯ ХІХ — ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.

Василь СИВАК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6444-0705>

кандидат історичних наук, науковий співробітник,
Інститут народознавства НАН України,
відділ історичної етнології,
проспект Свободи, 15, 79000, м. Львів, Україна,
e-mail: suvakvasul@gmail.com

Дослідження виробів для сну та відпочинку дітей, які функціонували у селянському житті українців Карпат кінця ХІХ — в першій пол. ХХ ст., основу яких становили колиски, колиски-ліжечка та ліжечка, які були характерними й для інших етнографічних регіонів та районів України (за теперішнім районуванням), на сьогоднішній день є актуальним в питанні вивчення для української етнологічної науки. Мета дослідження — зібрати, проаналізувати, систематизувати наявні джерельні, архівні, музейні та опубліковані матеріали дослідників різних періодів з окресленої теми. Об'єктом дослідження є елементи внутрішнього облаштування інтер'єру народного житла українців Карпат, а предметом — вироби для сну та відпочинку дітям. Методологічною основою дослідження стали загальнонаукові принципи історизму, системності, наукової об'єктивності, що дали змогу здійснити необхідний науковий аналіз досліджуваної теми загалом, а також окремих її аспектів. Зазначена проблема на сьогоднішній день не була окремим об'єктом дослідження. Територія дослідження охоплює три етнографічні райони Українських Карпат — Бойківщину, Гуцульщину і Лемківщину. Для ширшої порівняльної бази використані матеріали з опублікованих праць українських вчених, які репрезентують інші етнографічні регіони та райони України, а також праці зарубіжних дослідників. Хронологічні межі дослідження охоплюють кінець ХІХ — першу половину ХХ ст.

Ключові слова: Українські Карпати, бойки, гуцули, лемки, колиска, колиска-ліжечко, ліжечко, пристрої, вироби, засоби, способи.

Vasyl SYVAK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6444-0705>

Candidate of Sciences in History, Researcher,
Institute of Ethnology of the National Academy
of Sciences of Ukraine,
Department of Historical Ethnology,
Prospect Svobody, 15, 79000, Lviv, Ukraine,
e-mail: suvakvasul@gmail.com

DEVICES FOR CHILDREN'S SLEEP AND REST IN THE EVERYDAY LIFE OF CARPATHIAN UKRAINIANS IN THE END OF THE XIXTH — THE FIRST HALF OF THE XXTH CENTURIES

Furniture intended for sleep and rest for children took an important role in the daily life of Ukrainian's of Carpathians at the end of the 19th — the first half of the 20th century. These included cradles, cradles-cribs, and cribs of various materials, sizes, shapes, structural details, connections, and decorative solutions, which were made at home for children of different age categories — from one to four years. This gives us a reason to separate them into a corresponding component in the structure of the study of folk furniture of Ukrainian Highlanders in general. They functioned in public housing in all ethnic lands of Ukraine, countries of Europe, Asia and the Caucasus. To date, there are no general works on the problem indicated for research, in which these products would be reflected.

The relevant matter of investigation for Ukrainian ethnological science to this day is study of handmade, or with the help of appropriate means at home, products dedicated for children, which functioned in the peasant housing of the Carpathian Ukrainians in the late XIXth — the first half of the XXth centuries, the basis of which were cradles, cradles-cribs and cribs, which was also characteristic for other ethnographic regions and districts of Ukraine (according to the current zoning). The purpose of the research is to collect, analyze, systematize available sources, archival, museum and published materials of researchers of different periods on the researched topic. The object of the study is products for appropriate age category children's sleep or rest, and the subject is a variety of materials from which tools, technical and constructive options were made. The general scientific principles of historicism, systematicity, and scientific objectivity became the methodological basis of the research, which made it possible to carry out the necessary scientific analysis of the researched topic in general, as well as its individual aspects. To date, the specified problem has not been a separate object of research. The territory of the study covers three ethnographic regions of the Ukrainian Carpathians — Boikivshchyna, Hutsulshchyna and Lemkivshchyna. The chronological limits of the study cover the end of the 19th — the first half of the 20th century. The source base was formed with the help of stationary and route ethnographic expeditions, during which the recording of field materials was carried out by means of photography, measurements, sketching of relevant objects, oral interviews of respondents, therefore a significant part of the work is the author's field materials.

Keywords: Ukrainian Carpathians, Boikos, Hutsuls, Lemkos, cradles, cradle-cribs, cots, devices, products, means, methods.

Вступ. Важливу роль у повсякденному побуті українців Карпат в кінці XIX — першій половині XX ст. становили вироби, призначені для сну та відпочинку дітям. До них належали різноманітні за матеріалами, розмірами, формами, конструктивними деталями, з'єднаннями та декоративним вирішенням колиски, колиски-ліжечка та ліжечка, які виготовляли в домашніх умовах для дітей різних вікових категорій — від одного до двох-трьох або зрідка до чотирьох років. Це дає нам підставу виокремити їх у відповідну складову в структурі вивчення народних меблів українців-горян загалом. Вони функціонували у народному житлі на всіх етнічних землях України, країнах Європи, Азії та Кавказу. На сьогоднішній день відсутні узагальнюючі праці із зазначеної для дослідження проблеми, у яких були б відображені ці вироби. Тому дослідити відповідні пристосування, які функціонували у народному житлі Українських Карпат в кінці XIX — першій половині XX століття, на сьогоднішній день є *актуальним* в питанні вивчення для української етнологічної науки. У запропонованій розвідці автор ставить перед собою мету зібрати, проаналізувати, систематизувати наявні джерельні, архівні та опубліковані матеріали дослідників різних періодів з окресленої теми. *Об'єктом дослідження* є елементи внутрішнього облаштування інтер'єру народного житла українців Карпат, а *предметом* — вироби для сну та відпочинку дітям. *Методологічною основою* дослідження стали загальнонаукові принципи історизму, системності, наукової об'єктивності, що дало змогу здійснити необхідний науковий аналіз досліджуваної теми загалом, а також окремих її аспектів. Зазначена проблема на сьогоднішній день не була окремим об'єктом дослідження. *Територія дослідження* охоплює три етнографічні райони Українських Карпат — Бойківщину, Гуцульщину та Лемківщину. Для ширшої порівняльної бази використані матеріали з опублікованих праць українських дослідників, які репрезентують інші етнографічні регіони та райони України, а також народознавчі праці зарубіжних вчених. *Хронологічні межі* дослідження охоплюють кінець XIX — першу половину XX століття. *Джерельна база* формувалася за допомогою куцшових та маршрутних етнографічних експедицій, під час яких було здійснено фіксацію польових матеріалів за допомогою фотографування, обмірів, за-

мальовування об'єктів, усного опитування респондентів, тому значною частиною дослідженої роботи є *польові матеріали автора*, зібрані у Сколівському, Старосамбірському, Турківському р-нах Львівської області, Богородчанському, Верховинському, Городенківському, Долинському, Калуському, Косівському, Рожнятівському р-нах Івано-Франківської області, Великоберезнянському, Воловецькому, Міжгірському, Перечинському та Рахівському р-нах Закарпатської області, Радомишльському районі Житомирської області.

Основна частина. Складовою частиною облаштування інтер'єру селянської хати українців-горян в кінці XIX — першій половині XX ст. були різноманітні вироби, які використовували для сну та відпочинку дітей різних вікових категорій. Йдеться про *колиски, колиски-ліжечка і ліжечка*. За способами використання вироби умовно ділимо на два типи. До першого типу відносимо *підвісні* (а при потребі *знімні* та *переносні* колиски), у яких дитина перебувала до одного або двох років. Їх у хаті підвішували до стелі («повали»), сволака («грагара»), жердки («грядки»), до спеціального прилаштування, закріпленого однією частиною до стелі, а іншою — до тильної стіни хати, спеціального, стаціонарного, а при потребі переносного пристрою, який стояв на долівці чи підлозі у хаті, підвісної до відповідної конструкції колиски, вмонтованої над причілковою частиною ліжка (у ногах).

До другого типу належали *стоячі* або *переносні* вироби, які знаходилися у визначеному місці в хаті, у яких дитина перебувала переважно від одного до двох, а часто і до трьох років. Вони стояли на підлозі у хаті, а при потребі їх виносили поза домівку. До таких відносимо різноманітні за формою, розмірами, конструктивними деталями і з'єднаннями колиски-ліжечка і ліжечка.

Вироби, які належали до першого і другого типів українці-горяни називали по-різному: «гойдалка», «гойда», «розганячка», «колиска», «колисанка», «дуркачка», «гомбачка» [1, с. 111, 112], «колисачка», «гойдавка», «колиска», «хижня колиска», «на бігунцях», «на кодзідлах», «кудило-колиска», «пульня колиска» [2, с. 289]; «на гойдалах», «на кудилах», «кудило-колиска» [3, с. 158].

В інших етнографічних регіонах та районах України (за теперішнім районуванням) відповідні вироби

для дітей означували «ненька», «лубка» — Західне Полісся [4, с. 78]; «колиска», «ненька» — Правобережне Полісся [5, с. 63]; «колиска», «люлька» — Поділля [6, с. 170]; «кілиса», «колисанка», «гуцянка», «люлька», «колиска» — Галичина [7, с. 21].

Досліджувані вироби розглядатимемо за такими конструктивними особливостями: матеріалами, формою, розмірами, різноманітними деталями, з'єднаннями і додатковими пристосуваннями.

Підвісні колиски виготовляли з півстовбура дерева (довбані), домотканого полотна, ліщинових прутів з'єднаних у щитові перила виробу, плели у вигляді сітки з грубих домотканих ниток, гілок лози, кори (лика) молодих дерев (переважно з ялини, дуба), з тонких паростків коріння смереки чи сосни, нарізних дощок чи дощочок (явора, смереки, бука, верби, липи, сосни), які монтували до щитових перил¹. За формою щитів вироби були: прямокутні, чотирикутні, шестикутні, семикутні, півеліпсові, у вигляді правильної або зворотної трапеції.

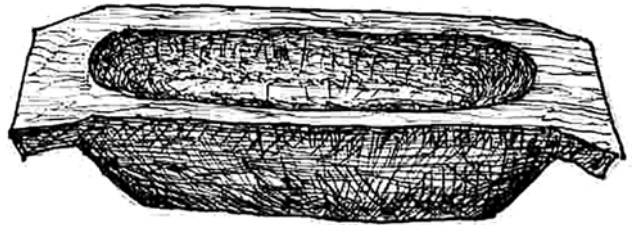
Переносні вироби, які стояли на підлозі, виготовлялися виключно з хвойних порід дерева (смерека, ялиця, сосна) — тесаних дощок і вузьких дерев'яних рейок. Часто конструктивні деталі у виробах комбінували з твердими породами (дуб, бук, ясен).

Щодо давності функціонування колисок у селянському побуті, то видовбану з півстовбура дерева, виплетену з гілок лози, лика кори, коріння смереки чи сосни, а навіть з куска полотна, дослідники вважають найдавнішими. Однією з найдавніших за походженням, на нашу думку, є підвісна або при потребі переносна ночвopodobна коліска, видовбана із цільного півстовбура (у формі «нецьок») (іл. 1, 2). Часто за таку, у разі необхідності, використовували самі ночви. Вона функціонувала як у курному, так і напівкурному житлі всіх трьох етнографічних груп українців Карпат — бойків, гуцулів і лемків. Її підвішували за допомогою мотузки до забитого в стелю гака, жердки або ставили на ліжко, запічок чи верхній черінь печі для колісання дитини. Про це засвідчують не лише матеріали польових етнографічних досліджень, але й відомості дослідників кін. XIX — сер. XX ст. Зокрема, австрійський дослідник Раймунд Кайндль, описуючи життя гуцулів кін. XIX ст., фрагментарно згадав і про цей ви-

¹ Щитовими перилами означаємо сторони та деталі колисок, розташованих у головах і в ногах виробу.

Іл. 1. Дерев'яне довбане корито, яке використовували як ночви («нецьки») і коліску для немовляти. Буковина

Іл. 2. Корито. Виконувало функцію коліски. 30-ті рр. XX ст., с. Должниця, лемківсько-бойківське пограниччя. За Я. Фальковським. Рисунок В. Сивака

ріб: «Замість коліски служить, як правило, корито для тіста або коритоподібна посудина, яка висить на «линвах» (мотузках. — В. С.) [8, с. 13].

За матеріалами відомого дослідника Гуцульщини Володимира Шухевича, гуцули відповідний засіб виготовляли з пів-колоди берези, явора або з трепети (осики. — В. С.), щоб виріб впововж не давав тріщини, і ніколи з бука, бо він колеться [9, с. 248].

Досліджуючи матеріальну культуру західних областей України у 1940—1950-х рр., Софія Чехович про цей виріб згадувала так: «Мати клала дитину в коритце — нецьки. Вони або стояли на причі, або висіли на шнурках. Часом батько в куску верби робив заглиблення, формував два вуха та проверчував у дні дірку, і це була примітивна коліска» [7, с. 81]. Про подібне пристосування з Південної Лемківщини подав інформацію знаний український етнолог Мирослав Сополіга: «Старші інформатори запам'ятали, що ще на початку XX століття функцію коліски у багатьох випадках заступало просте дерев'яне коритце, яке підвішували до стелі» [1, с. 111]. Про по-

бутування видовбаної колиски на Бойківщині згадував Антін Будзан [10, с. 9]. З цього ж краю аналогічні колиски представлені у працях Тетяни Кіщук [11, с. 114], Михайла Станкевича [12, с. 344]. Подібні дитячі пристосування побутували в інших регіонах України, зокрема на Західному Поділлі, звідки маємо матеріали, зібрані відомим краєзнавцем Софронієм Колтатівим: «З появою дитини необхідністю ставала примітивна колиска. Але й без неї обходилося, де було велике корито» [13, с. 45]. Дослідниця Валентина Бойченко констатувала, що на теренах Західного Полісся «до місяця дитину тримали в маленьких ночвах» [4, с. 23]. Інша дослідниця, Раїса Свирида, стверджувала, що мешканці Середнього Полісся використовували для колисання дитини «звичайні дерев'яні довбані ночви» [5, с. 63]. За матеріалами відомого польського етнолога Казимира Мошинського, ночвopodobна видовбана колиска характерна для боснійців, хорватів, чорногорців, болгар та білорусів [14, с. 566].

Цікавим різновидом підвісних колісок є пристосування, виготовлені із довільного за розмірами відрізка домотканого полотна, підшитого полотна до прямокутної рами, або полотна підв'язували до стоячої, при потребі переносної конструкції, куди вкладали для сну дитину. Щодо давності функціонування відповідного засобу на території України, то маємо матеріали, опубліковані українським етнологом Романом Радовичем про житло поліщуків, де він наводить матеріали члена шведського посольства до гетьмана Б. Хмельницького, німецького пастора Конрата Якова Гілденбранта, що відвідував Україну у 1656—1657 рр., зокрема Подніпров'я, та в одному із сіл побачив і описав цей полотняний засіб так: «Дитина лежала в грубому лляному полотні, яке мало 4 листви, через які проходили мотузки. Всі ці чотири мотузки вгорі сходилися і були міцно прив'язані до (гаку) стелі» [15, с. 524, 754—755].

Якщо говорити про терени Українських Карпат, то полотняна колиска тут згадується в кінці XIX ст., зокрема на Бойківщині. За матеріалами відомого дослідника цього краю Юрія Гошка, який, у свою чергу, покликається на архівні матеріали, вже в XVI ст. всюди зустрічаються фолішні для биття сукна, а відтак на цих теренах процвітав промисел з виготовлення полотна, яке закупували навіть для корабельних вітрил [16, с. 122]. Тому не виключає-

мо, що в цей період бойки могли цілком використовувати полотно і для таких примітивних засобів, як підвісні або переносні колиски для дітей. Відповідні пристосування були характерні і для Лемківщини, де також, як і на Бойківщині, переважав землеробський напрямок ведення господарства, що зумовило, відповідно, на цих землях вирощування таких технічних культур, як льон і коноплі, а відтак і виготовлення полотна та відповідних із нього виробів, зокрема і полотняних колісок для дітей. На Гуцульщині, де переважав тваринницький напрям ведення господарства, ці вироби нами не виявлені. Не згадують про них і дослідники Гуцульщини у своїх працях кін. XIX — поч. XX ст.

Щодо характеристики відповідних засобів, то за формою, додатковими пристосуваннями для підвішування, способами використання виокремлюємо кілька їх різновидів. Основу першого з них, про який ми озвучили, найдавнішого, становив довільного розміру відрізок домотканого полотна, до чотирьох кінців якого попарно пришивали вузький (у декілька разів згорнутий) відрізок цього самого полотна — шлейки («фрамбії») [1, с. 111]. Таким виробом, наприклад, була колиска з с. Цисова, що у повіті Горлиця (Північна Лемківщина) зберігається у фондах МЕХП². Пристосування завдовжки 87 см, завширшки 55 см³. На Бойківщині підвісну полотняну колиску означували «завісисто колиска» [17, с. 43] (іл. 3). Пришиті короткі шлейки свідчили про те, що колиску підвішували до спеціального

² У роботі використані скорочення адміністративних одиниць та назв музеїв: Житомирська обл. — Жт., Волинська обл. — Вл., Закарпатська обл. — Зк., Івано-Франківська обл. — ІФ., Львівська обл. — Лв., Рівненська обл. — Рв.; Великобerezнянський р-н — Вел., Верховинський р-н — Вер., Городенківський р-н — Гор., Долинський р-н — Дол., Калузький р-н — Кл., Камінь-Каширський р-н — Кам. К., Косівський р-н — Кос., Міжгірський р-н — Між., Перечинський р-н — Пер., Радомишльський р-н — Рад., Рожнятівський р-н — Рож., Рокитнівський р-н — Рок., Рахівський р-н — Рах., Снятинський р-н — Сн., Сколівський р-н — Ск., Старосамбірський р-н — Ст., Тлумачький р-н — Тл., Турківський р-н — Тур., Ужгородський р-н — Уж.; Закарпатський музей народної архітектури та побуту — ЗМНАП; Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАНУ — МЕХП ІН НАНУ; Музей народної архітектури та побуту у Львові — МНАП.

³ МЕХП, інв. № ЕП-40893.

пристосування, яке стояло на землі. Довгі шлейки свідчили, що такий виріб підвішували в хаті до стелі. Такі пристосування були відомі південним і північним слов'янам [14, s. 565, rus. 2, 9, 10]. В іншому випадку одинарну полотняну колиску на поч. XX ст. підвішували до двох пар схрещених палиць («цапки») [18, с. 75], у верхніх частинах яких видовбували або просвердлювали дірки, вставляли в них горизонтальну палицю, до якої підвішували полотно. Відповідну переносну конструкцію використовували під час роботи в полі чи лісі. Через це її називали «польовою колискою», «колискою» [19, арк. 61] (с. Тур'я Поляна (Пер. Зк)) «пульньою колискою» [19, арк. 3] (с. Новоселиця (Пер. Зк.)), «кудилом-колискою» (Північна Лемківщина) [3, с. 63]. Нижні кінці ніжок-стояків часто затісували, щоб їх можна було легше запахати в землю та вони надійніше утримували колиску. Від сонця або дощу пристосування з дитиною накривали домотканою плахтою, а знизу прив'язували полотняну торбинку, в яку вкладали камінь (щоби колиска не перекинулася під час вітряної погоди). Зчаста, як чисто полотняну так і на рамийоснові колиску підвішували в польових умовах до двох стовбурів дерев [20, с. 248] (Бойківщина), тесаних брусів або палиць, яких монтували у формі піраміди, та настиляли поза хатою — у лісі, полі. За матеріалами С. Чехович, «Жінки, ідучи на роботу, брали дитину на плечі у кусень полотна, а в руках несли дерев'яну підставу, три- або чотириніжку. В полі розставляли підставу, прив'язували полотно або кошик, виплетений з лозини, та клали там дитину. На гостроверхе закінчення накидали плахту — кусень полотна, щоби була тінь» [7, с. 81] (іл. 4, 5, 6).

У МНАП зберігається подібний виріб із с. Лютої (Вел. Зк.)⁴. У виробі горизонтальна палиця завдовжки 124 см, яка виконувала функцію жердки для підвішування полотняної колиски. Рисунок подібного пристосування з Волі Мігової (Північна Лемківщина) подав Я. Фальковський [21, s. 69, rus. 5]. Аналогічний засіб під час етнографічних досліджень зафіксований на Бойківщині — с. Кривка (Тур. Лв.), Плав'є (Ск. Лв.) [18, арк. 53, 75].

Порівняно з описаним пристосуванням для підвішування полотняної колиски в польових умовах у 20—30-х рр. XX ст., у с. Головецько (Ск. Лв.) за

Іл. 3. Підвісна полотняна «завісита» колиска, с. Жукотин (Тур. Лв.), Бойківщина. За В. Кобільником. Рисунок В. Сивака

Іл. 4. Польова колиска. 30-ті рр. XX ст. В долині р. Ослави, Північна Лемківщина. Світлина Р. Райнфуса

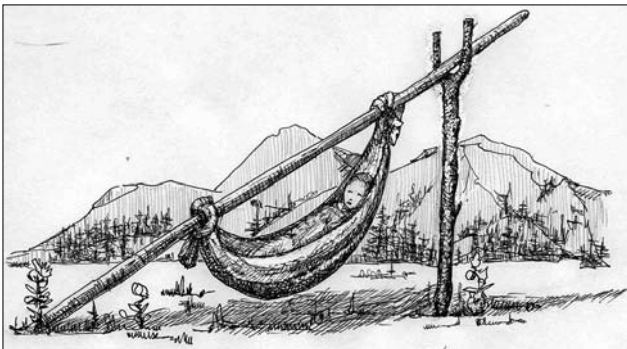

Іл. 5. Підвісна польова колиска, с. Буковець (Вол. Зк.), Бойківщина. Світлина за М. Парлагом

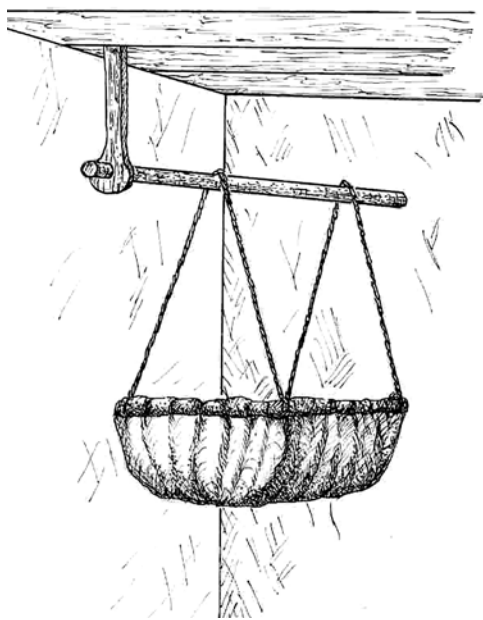
⁴ МНАП, інв. № АП 10006.

Іл. 6. Підвісна польова колиска. 50-ті рр. ХХ ст., с. Тучин, Волинь. Світлина за Аллою Українець. Закарпаття

Іл. 7. Підвісна польова полотняна колиска, с. Головецько (Ск. Лв.), Бойківщина. Рисунок В. Сивака

Іл. 8. Підвісна хатня полотняна колиска на рамовій основі. Поч. ХХ ст., с. Команча, Північна Лемківщина. За Я. Фальковським. Рисунок В. Сивака

розповіддю респондента Федьовича Івана Микитовича (1912 р. н.), додатковим пристроєм слугувала «соха» — відрізок стовбура або гілляка з твердого дерева з відгалуженням двох гілляк у верхній части-

ні («роги»). Нижній кінець сохи часто затесували, щоб глибше її запхати в землю. Колиску підвішували до відрізка кругляка завдовжки 250—270 см та завтовшки 5—6 см. Грубший кінець такої жердини часто затесували і під кутом забивали в землю на певній відстані від сохи, а інший вкладали поміж роги на соху. До жердини на шлейках підвішували полотняну колиску («плахту»). Один кінець засобу підв'язували нижче, інший — ближче до сохи. За допомогою довжини верхньої шлейки регулювали паралельне розташування дитини в колісці по відношенню до поверхні землі [18, арк. 13] (іл. 7).

Інший вид полотняної коліски на поч. ХХ ст. становив виріб у формі прямокутної рами, який монтували переважно з тесаних брусів, до яких по периметру підшивали нитками домоткане полотно, яке вільно спадало донизу, і вкладали дитину. До щитових кутів рами прив'язували мотузки для підвішування коліски на гак, закріпленій у стелю. Скажімо, відповідне пристосування ми виявили у с. Тур'я Поляна (Пер. Зк.) — закарпатська частина Лемківщини [22, арк. 61]. Рисунок та опис аналогічної коліски із с. Команча (Північна Лемківщина) подав Я. Фальковський [21, с. 69, рис. 3], з Південної Лемківщини — М. Сополіга [1, с. 112] (іл. 14). Про її побутування в Південно-Західному історико-етнографічному регіоні в сер. ХХ ст. засвідчила С. Чехович: «Були також полотняні висячі коліски. Чотирикутний кусок полотна був прикріпленій до дерев'яної рами та завішений на чотирьох шнурках до сволака» [7, с. 81]. Такі самі вироби зафіксовані нами під час польових експедиційних досліджень на Середньому Поліссі, с. Велика Рача (Рад. Жт.). Бічні рами («більця») одного із них були завдовжки 95 см, завширшки 55 см, завтовшки рама 3,5 см. У повздовжніх більцях на кожному кінці видобаний отвір, куди вставляли по поперечині, які, як і повздовжні, мали стесані бічні грані. До рами підв'язували домоткане полотно [23 с. 144—145] (іл. 8, 9).

За матеріалами дослідників, підвісні полотняні коліски на рамовій основі відомі на Західному [4, с. 83], Середньому [24, с. 157], Правобережному Поліссі [5, с. 63]. Вони побутували на території Сербії та Польщі [14, s. 566, tab. 486, rus. 2, 10].

У контексті нашого дослідження доцільно наголосити, що окрім полотняної коліски на рамовій осно-

ві, довільних розмірів полотна, підвішеного до відповідних пристосувань, куди вкладали немовля для сну, жінки на Лемківщині та Бойківщині для перенесення дитини, ідучи на роботу в поле, збирати у лісі ягоди та гриби, мандруючи селом або в ближнє містечко на базар, використовували своєрідні полотняні рушники, кусок полотна або верети. За матеріалами української дослідниці Олени Никорак, на території закарпатської частини Лемківщини у сс. Туриця, Сімер. Зарічево, Новоселиця (Пер. Зк.) та у низинних селах Ужгородського р-ну Закарпатської обл. їх називали «гайтки» або «пригортачки». Дослідниця стверджує, що «мати, закидаючи «гайтку» через плече, одним кінцем щільно обгортала сповиту дитину, а другим міцно закріплювала «гайтку» спереду, що давало їй змогу при потребі вивільняти руку. В будні загортали дітей у звичайну пілку полотна або полотняної тканини, а в свята, коли йти до церкви, до Христа, в гості, на прогулянку — в перебирану «гайтку»» [25, с. 405]. Юліян Бескид у своїй монографії про матеріальну культуру лемків опублікував світліну, на якій зображено лемкиню, яка вертається з поля до хати і транспортує малу дитину, загорнуту у верету, на грудях, а на плечах несе польову кудило-колицку, у якій дитина перебувала, коли мати працювала в полі [3, с. 63] (іл. 10).

Подібні засоби транспортування дитини на далекій відстані характерні для Бойківщини. Це яскраво демонструє світлина, яку зробив у 30-х роках минулого століття Р. Райнфус, перебуваючи на цих теренах у с. Ветлина, Північна Лемківщина [26, с. 36] (іл. 11). Часто для транспортування дитини мати використовувала навіть прямокутну на рамовій основі колицку, обгорнуту полотном, розташовану на спині, а кінці полотна зв'язувала по діагоналі спереду (іл. 12). За матеріалами К. Мошинського, подібний спосіб транспортування дитини використовували в Словаччині, Білорусі [14, s. 567, rus. 5, 6].

Іншим архаїчним різновидом колицок є підвісні, а за потреби переносні вироби, плетені з прутиків лози, ліщини, спорадично верби або коріння смереки чи сосни. Такі колицки характерні переважно для Бойківщини і Лемківщини і не були типовими для Гуцульщини, але зрідка функціонували у контактних зонах з Покуттям.

На плетену колицку заготовляли спершу значну кількість матеріалу необхідної довжини та тов-

Іл. 9. Підвісна хатня полотняна колицка на рамовій основі. Сер. XX ст., с. Велика Рача (Рад. Жт.), Середнє Полісся. Світлина В. Сивака, 1996 р.

Іл. 10. Транспортування дитини, загорнутої у верету, та польової полотняної колицки на плечах. 30–40 рр. XX ст. Північна Лемківщина. Світлина Ю. Бескида

щини. Найкращим періодом для заготівлі лози чи верби були рання весна або пізня осінь. Окоровані відрізки деревини, задля їх максимальної гнуч-

Іл. 11. Транспортування дитини, підв'язаної куском полотна, на плечах. 30–40-ві рр. ХХ ст. Бойківщина. Світлина Р. Райнфуса

Іл. 12. Транспортування дітей у полотняній рамовій колиці на плечах та спереду на руках. 30–40-ві рр. ХХ ст. Правобережне Полісся

кості, добре пропарювали в гарячій воді. Відрізки з ліщини використовували на каркас колицки — поздовжнє (бічне) та овальне (щитове) укладання. Тоншими прутиками з лози чи верби щільно переплітали вертикально, через укладені горизон-

тальні прутки, по периметру колицки. Колицка мала прямокутну із заокругленими щитовими перилами форму, до повздовжніх побічних прив'язували з обох боків мотузки та підвішували на металевий гак, в'єднаний у стелю, сволок або підвішували до жердки. Водночас така колицка могла виконувати функцію переносної. За потреби, її ставили на піл, запічок, верхній черинь печі, у теплу пору року — на долівку хати (або виносили на подвір'я). Ці колицки були поширені також в Південно-Західному історико-етнографічному регіоні України. Це красномовно засвідчують польові етнографічні матеріали зібрані автором під час експедиційних досліджень, де подібні вироби функціонували в хатах ще до сер. ХХ ст. (іл. 13).

На Південній Лемківщині виплетену колицку у формі видовженого кошика називали «опалкою». За інформацією М. Сополіги, тут побутували комбіновані колицки, коли дно та чільні стінки виготовляли з тесаних липових дощенок, а побічниці виплітали з вербових прутиків. Переплетення було вертикальним, тонкі вербові прутики переплітали між горизонтальні ліщинові. Колицку, ним описану, виготовили у 1931 р. Вона була завдовжки 84 см, завширшки 47 см і заввишки 24 см. До щитових перил в'єднували два залізні гаки, до яких прикріплювали ланцюги для підвішування. Дно колицки застеляли соломкою, на яку вкладали подушку («заголовок») [1, с. 111]. За матеріалами Р. Райнфуса, аналогічні підвісні колицки характерні і для Північної Лемківщини [27, s. 299, rus. 174] (іл. 14).

Респондентка зі с. Біличі (Ст. Льв.), Бойківщина, розповідала про колицку таке: «Колицки раніше плели з пруття, що в корчах росте, не з лози, його називали «пруття». На дно колицки настеляли лише вівсяну соломку, щоби м'ягонько було. Кладли й сіно. Поверх застеляли лляне полотно. А робили його в с. Стрілковичах, там був такий майстер. Вкривали дитину кошиком або «перинчам» (то робили з пір'я). Через літо, то колицали на землі, а взимку, то під пувалу (стелю. — В. С.). Чіпляли на жердку, мотузки з прядива. Обидві колицки були до війни, і плетена, і з дощенок, на «ходильцятах»⁵ [28, арк. 3, 4].

⁵ Записано у 2002 р. у с. Біличі Старосамбірського р-ну Львівської області від Волосянської Катерини Григорівни 1939 р. н.

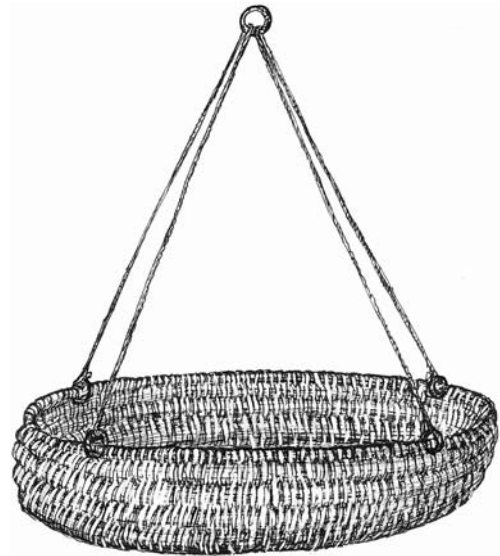
Старожил із с. Лопушниці (Ст. Лв.) стверджував: «Раніше дитячі колиски виплітали з «лозини», їх називали «кошики». Вони були лише в курній хаті, їх підвішували до драгара (сволока. — В. С.), а пізніше колиски з дощок, на «кониках» ставили на землю»⁶ [27, арк. 77].

Плетені колиски з лози побутували в низинних селах Старосамбірщини, наприклад, у с. Великому (Надсяння), де їх називали «вуповками» [29, с. 71]. У с. Ялинкуватому (Ск. Лв.) респондент констатував: «Коліски плели із відростків коріння смереки, яке добре пропарювали, щоби гнулося. Коріння буває завдовжки до 5 м, завтовшки 1—2 см. Його розчеплювали на дві частини, то називалося «іду дерти коріння». На виріб брали лише ту смереку, яка росла окремо на галявині, полі. Таку називали «єдиначка», у неї було довге коріння, а та що росла в лісі, має коротке, бо смерека тримається у верху»⁷ [18, арк. 20].

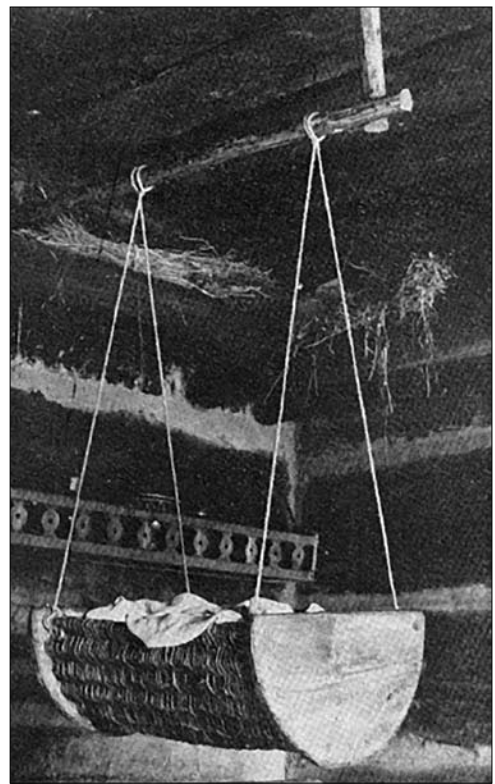
Наприкінці XIX — на поч. XX ст. плетені колиски з лози й берести побутували на Поділлі. С. Колтатів так описав місцевий засіб: «Коліска — кошик, плетений з пруття, овальної форми, із заглибленням, щоб дитина не випала. Висів на чотирьох «поворозках» на «кулку» на «гакові», вбитому в сволок чи стелю. На сволокові, якщо він близько постелі. У стелі, якщо колиска над піччю або сволок далеко, посередині хатчини. Гак міг бути й у поперечному сволокові. Крім 4-х шнурків, званих поворозками, що на них висіла колиска, ще чіпляли шнурок, яким поколисувалося коліску, лежачи на постелі (якщо рукою задалеко поколисувати) [...] Як мама прядла на лавці, то довгий шнурок прив'язувала до ноги і ногою поколисувала. Щоб руки були вільні до прядення» [13, с. 45]. З лози і верби відомі на Покутті [30, арк. 4, 26], Закарпатті [31, с. 181], з лози та горіхових прутків — на Буковині [32, с. 207], лози, лика, соснового коріння — на Поліссі [33, арк. 62; 24, с. 157], з лози — у Надсянні [34, с. 44] та на Слобожанщині [35, с. 77]. Колиски з лози широко використовували у Білорусії та Польщі [14, s. 566] (іл. 15).

⁶ Записано у 2002 р. у с. Лопушниця Старосамбірського р-ну Львівської області від Будзана Григорія Лівонича 1919 р. н.

⁷ Записано у 1994 р. у с. Ялинкувате Сколівського р-ну Львівської області від Хрипти Івана Федоровича 1931 р. н.

Іл. 13. Коліска, плетена з коріння смереки. 30–40-ві рр. XX ст., с. Ялинкувате (Ск. Лв.), Бойківщина. Рисунок В. Сивака

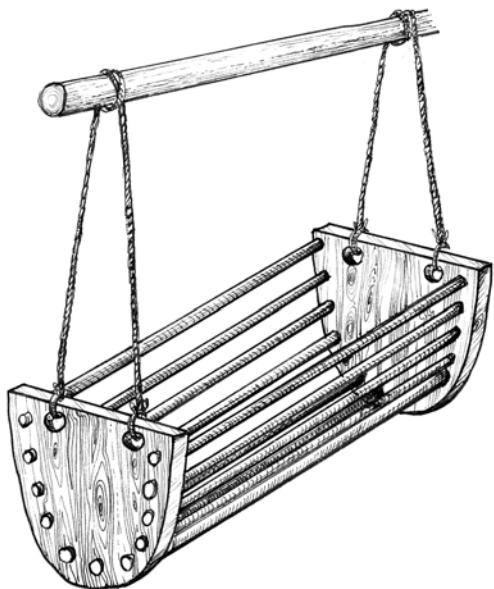

Іл. 14. Підвісна еліпсоподібна колиска на ліщинових прутах, переплєтених відростками лози. Північна Лемківщина. Світлина Р. Райнфуса

У курному та півкурному житлі українців-горян у кін. XIX — 30-х рр. XX ст. також побутували колиски, щитові перила яких мали півкруглу «піввальцевату» форму, вирізану з цільного відрізка дошки [21, s. 68; 7, с. 78]. На Південній Лемківщині

Іл. 15. Підвісна колиска «ненька», плетена з відростків лози. Західне Полісся. Світлина 1925 р.

Іл. 16. Підвісна еліпсоподібна «хижня» колиска. 20–30-ті рр. ХХ ст. Лемківщина. Рисунок В. Сивака

ні, за інформацією М. Сополіги, щитові перила виробу за їх формою означували терміном «кочерга» [1, с. 111]. За формою щитових перил та способами укладання центральної частини колиски, а також за конструкцією, виділяємо такі різновиди засобів. Один з них становить підвісна, а за необхідності переносна колиска, центральна частина якої викладена з ліщинових прутів. Передусім виготовляли два півкруги, переважно з деревини твердих порід — бука,

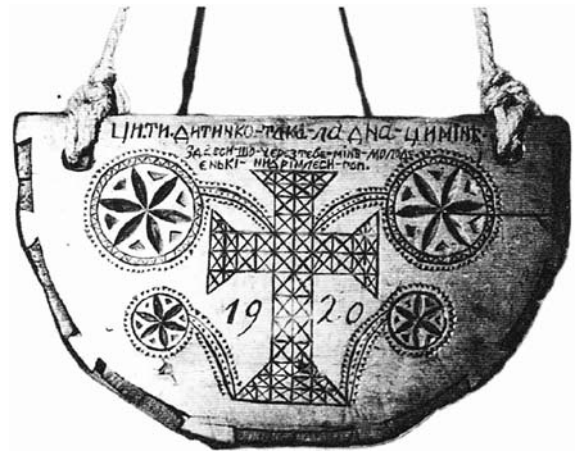
явора, тиса, спорадично — зі смереки. По периметру півкруга видовбували або висвердлювали певну кількість дір на відстані 8—9 см одна від одної. На задану довжину колиска попередньо заготовляли ліщинові пруті діаметром, що приблизно відповідав висвердленим дірам. У разі необхідності їх з'єднували з півкругами таким чином, щоби кінці, в яких просвердлювали наскрізні отвори, проходили крізь стінку щитових перил; ззовні їх фіксували тоненькими тиблями. Робили це задля того, щоби щитові перила колиска не розійшлися. У верхній частині бічних перил просвердлювали по два отвори, до них прив'язували мотузки або березові прутики — «гужви» — для підвішування та колісання. Наприклад, така модель «піввальцеватої» колиска виявлена у с. Новоселиці (Пер. Зк.) [19, арк. 3] (іл. 16). Подібний виріб кін. ХІХ ст. експонується в МЕХП (інв. № ЕП-73482) із с. Либохори (Тур. Ль.). Коліска, яку називали «гуйдавкою», була завдовжки 84 см, завширшки 46 см і заввишки 29 см. Її центральна частина складається із 13 ліщинових прутів, в'єднаних у наскрізні висвердлені гнізда в щитових перилах. Верхні пруті крізь грані щитових перил фіксувалися цвяхами ковальської роботи. До двох висвердлених отворів у щитових перилах прив'язані мотузки для підвішування. Описаний різновид колисок характерний для Бойківщини, Лемківщини та відомий на Гуцульщині.

Іншим різновидом «піввальцеватої» колиска є вироби, в яких центральна частина викладена вузькими тесаними дощинами і які з'єднували зі щитовими перилами зарізами обох частин у замок. Цей різновид з'єднання етнологи означають як «риб'ячий хвіст», чи «ластівчиний хвіст». Наприклад, у ЗМНАП таким експонатом є колиска із с. Богдана (Рах. Зк.), Гуцульщина, виготовлена у 1920 р. Характерною особливістю цього виробу є контурно-виїмчаста різьба у вигляді масивного хреста та шести пелюсткових розеток на лицевому боці щитового перила. Ці солярні знаки мали вберегти дитину від нечистої сили (іл. 17). Подібним є виріб із цього краю, який подав у своєму дослідженні М. Станкевич [12, с. 345].

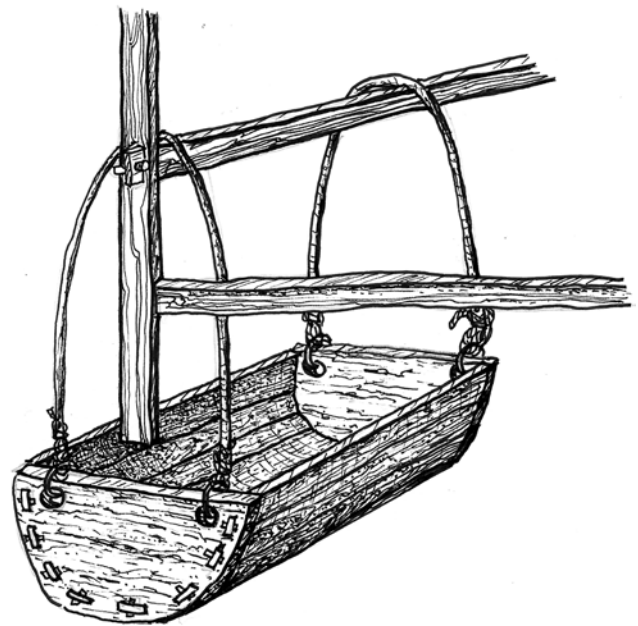
Різновидом «піввальцевих» колисок є дитяче пристосування, у якому центральна частина викладена з п'яти тесаних дощочок, на кінцях яких вирізані чопа, а в останніх просвердлені отвори. Чопа,

при монтажі колиски, виходили поза межі лицевої частини щитових перил, й у них вбивали дерев'яні тиблики для надійності конструкції. Цей вид колиски характерний для закарпатської частини Бойківщини та Гуцульщини. Так, під час польових етнографічних досліджень таку колиску зафіксовано у с. Соколівці (Кос. ІФ.), виріб був завдовжки 86 см, завширшки 45 см, заввишки 24 см; його щитові перила виготовили з явора, побічні дощини — зі смереки [36, арк. 38] (іл. 25). Близькою за формою та конструкцією є підвісна піввальцевата колиска із західної частини Гуцульщини, рисунок якої опублікував Я. Фальковський [37, s. 121, рис. 5] (іл. 18). Подібна з погляду конструкції, але відмінна за вирішенням щитових перил (виходять по-периметру поза межі центральної частини) є бойківська колиска із с. Верховини Бистої (Вел. Зк.), яка зберігається в МНАП. Щитові перила виробу виготовлені з бука, побічні — зі смереки. Колиска була завдовжки 77 см, завширшки 38 см, заввишки 16 см (іл. 19).

Окремий різновид підвісної «піввальцеватої», а при потребі переносної колиски становлять вироби, у яких центральна частина викладена по периметру щитових перил тесаними вузькими дощинами кількістю 8—10 штук. Це дитяче пристосування побутувало в усіх трьох етнографічних груп українців-горян у кін. XIX — на поч. XX ст. Наприклад, у с. Кривки (Тур. Лв.) відповідну колиску було зафіксовано в хаті 1920 р. Зубрицької Марії (1921 р. н.). Як підвісний та переносний засіб, вона була завдовжки 84 см, завширшки 47 см, заввишки 23 см. Виготовили цю колиску із смереки. Дощини прибили цвяхами до щитових перил. До них же у верхній частині прикріпили з обох боків два невеликі прямокутні в поперечному розрізі брусочки завдовжки 11 см кожний. Це були фіксатори, які під час колісання дитини в колісці на долівці запобігали її перекиданню, зокрема і тоді, коли дитина вже самостійно сиділа в ній [18, арк. 53] (іл. 20). Аналогічною за формою і конструкцією є суто підвісна «піввальцевата» колиска із с. Либохори (Тур. Лв.), яка зберігається в МНАП. Її підвішували на двох бічних держаках, закріплених цвяхами до щитових перил (іл. 28). Подібний виріб, але без фіксаторів і держаків, автор виявив у с. Соколівці (Кос. ІФ), він був завдовжки 90 см, завширш-

Іл. 17. Підвісна еліпсоподібна колиска, с. Богдан (Рах. Зк), Гуцульщина. 1920 р. ЗМНАП

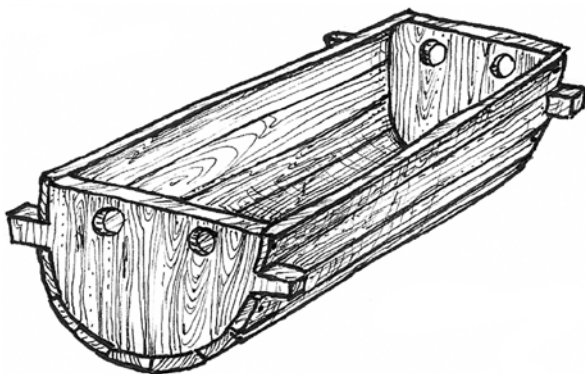
Іл. 18. Підвісна еліпсоподібна колиска на ліщинових прутах. Гуцульщина. За Я. Фальковським. Рисунок В. Сивака

ки 35 см, заввишки 30 см, виготовили його з явора і смереки [36, арк. 26]. Аналогічна за формою та конструкцією колиска зафіксована у с. Новоселиці (Пер. Зк.). Виготовили її з бука і смереки. Була вона завдовжки 83 см, завширшки 44 см, заввишки 24 см [19, арк. 3].

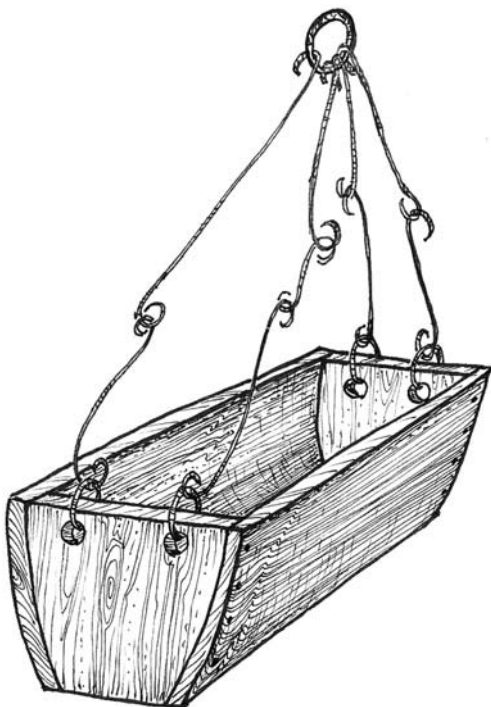
Варіанти колисок із бойківсько-лемківського пограниччя описав Я. Фальковський: «Поза тим, у кожній хаті зустрічаються колиски «піввальцеваті» з дощок. Є колиски з полотна, закріпленого до рами [...]. Колиска підвішена на шнурках до жердки («гредка»...). Зустрічаються колиски скринеподібні з дерева. Наприклад, із с. Творильне (Надсяння),

Іл. 19. Підвісна еліпсоподібна колиска. Поч. XX ст., с. Верховина Бистра (Вел. Зк.), Бойківщина. МНАП. Інв. № АП-1903.

Іл. 20. Підвісна еліпсоподібна колиска. 20–30-ті рр. XX ст., с. Кривка (Тур. Лв.), Бойківщина. Рисунок В. Сивака

Іл. 21. Підвісна скринькоподібна колиска. 20–30-ті рр. XX ст., с. Тур'ї (Ст. Лв.), Бойківщина. Рисунок В. Сивака

колиска скринькова, завішена на двох дерев'яних гаках на жердку хати. Дерев'яні гаки зачіплені до колиски шнуром або вирізаними з ліщини прутами. Якщо мати іде в поле, забирає із собою дитину в плахті, яку вішає на дручку спертому на чотири ніжки» [21, с. 68—69]. В іншій праці про с. Волосате (колишнього Ліського повіту) дослідник згадував: «уладження в хаті доповнює невідлучна піввальцева колиска з дощок» [37, с. 23].

Хатні та польові колиски описав дослідник Лемківщини Ю. Бескид: «Для маленьких дітей призначена колиска у формі коритця, що висить на ланцюгах над постіллю біля дверей або над материною постіллю, щоби вигідно було колисати дитину. Дехто має дерев'яну колиску (на «гойдаках», «совгах»), у якій дитина колишеться на землі. А в полі лемкиня використовує «кудило-колиску», щоби колисати дитину під час праці» [3, с. 62—63].

Про побутування підвісних колисок у напівкурній гуцульській хаті в другій пол. XIX ст. згадав В. Шухевич: «Упоперек постелі в ногах є одна гредка (жердка. — В. С.), на якій висить колиска так низько, щоби мож у ноги дитину ногою заколисати. Колиска зложена з двох гладких «кругів», споєних тонкими «побічницями», вона висить на «дугах» із «курмея» (ліщинових прутів. — В. С.)» [9, с. 98].

Підвісні колиски зчаста із ледь заокругленими бічними та щитовими перилами, навколо яких вповдовж набивали декілька тонких дощин (ними слугували одна або дві бокові дощини, та одна, що творила дно), становили окремий різновид. Так як дно цієї колиски мало рівну площину, то вона не була зручною для колисання дитини на долівці хати (немовля могло випасти), тому її підвішували, а у 20–30-х рр. XX ст. кріпили до спеціальних півдуг (бігунів). Цей різновид колиски функціонував на Лемківщині та Бойківщині. Наприклад, описаний виріб автор виявив у с. Тур'є (Ст. Лв.), його виготовили із смереки у 30-х рр. XX ст. Колиска була завдовжки 90 см, завширшки 38 см у верхній частині, 20 см у нижній, заввишки 24 см. Основу виробу становили дві бічні дошки та одна спідня. У щитових перилах було висвердлено по два отвори, до яких приєднували дроти для колисання [29, арк. 51] (іл. 21). Аналогічний виріб зафіксовано у с. Чаплях (Ст. Лв.). Тутешня колиска була завдовжки 90 см, завширшки

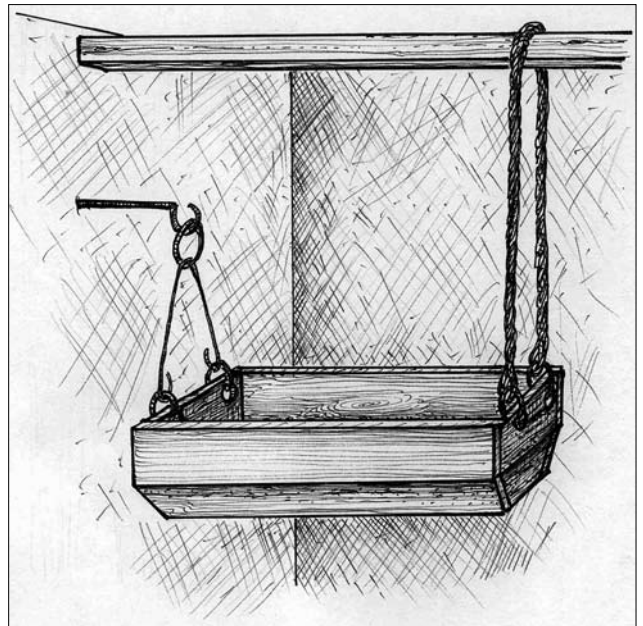
41 см у верхній і нижній частинах, заввишки 30 см [27, арк. 60].

У кін. XIX — сер. XX ст. в Українських Карпатах побутували три різновиди підвісних колисок, які за формою щитових перил і центральної частини були шестикутними або семикутними. Наприклад, до одного з видів належала колиска, щитові перила якої вирізали у формі неправильного шестикутника. Виготовляли її з п'яти тесаних дощенок, прибитих цвяхами до щитових перил. Одну з таких колисок зафіксовано у с. Ялинкуватому (Ск. Лв.) у хаті Хрипти Івана Федоровича (1931 р. н.) [18, арк. 20]. З нею споріднена виключно підвісна колиска із с. Кривки (Тур. Лв.); виготовили її зі смереки, а до щитових перил прикріпили цвяхами (раніше дерев'яними тиблями) два витесані прямокутні в поперечному розрізі брусочки («вороски») завдовжки 60 см, завширшки 5 см, завтовшки 2,5 см. Для підвішування виробу до сволока («грагара») кріпили вертикальний брусочок («стовпок»), у якому просвердлювали дірку в нижній частині. З протилежного боку до тильної стіни хати також кріпили стовпок з діркою. Колиску підносили так, щоб отвори у воросках і стовпках збігалися, і крізь них вставляли дерев'яний тибель («свірник»), виготовлений, як і стовпки, з бука. Під час колисання засіб погойдувався на тиблях («свірниках») [18, арк. 53]. Модель такого засобу із с. Завадка (Ск. Лв.) зберігається у МНАП (іл. 22).

Спорідненими є підвісні колиски за формою неправильного шестикутника та з набивними поверх щитових перил дощинами побутували на Лемківщині с. Зарічово, Тур'я Поляна (Пер. Зк.). Скажімо, колиска з с. Тур'я Поляна у верхній частині щитового перила мала дві дірки, в які були в'єднані дротяні кільця. До кілець прив'язували мотузку, яку разом з колискою підвішували до одного з поперечних малих сволоків («фульовка») хати, розташованого над спальним місцем. В іншому щитовому перилі зверху грані, посередині, кріпили дротяне кільце діаметром 8—10 см. Підвішуючи колиску, кільце зачіпляли за металевий гак («крюк»), вмонтований у тильну стіну хати. До висвердленої дірки у верхній частині побічної дощини з боку спального місця прив'язували мотузку для колисання дитини [19, арк. 61] (іл. 23).

Іл. 22. Підвісна шестикутна колиска. Поч. XX ст., с. Завадка (Ск. Лв.). МНАП. Інв. № АП-712

Іл. 23. Підвісна шестикутна колиска. 20–30-ті рр. XX ст., с. Тур'я Поляна (Пер. Зк.), Лемківщина. Рисунок В. Сивака

Подібні за формою та конструкцією колиски зберігаються у фондах МНАП. Територіально вони репрезентують бойківсько-лемківське пограниччя с. Люта (Вел. Зк.), виріб початку XX ст.⁸, с. Козаківка (Дол. ІФ), виріб поч. XX ст.⁹ (іл. 13), с. Тернавка (Ск. Лв.), виріб поч. XX ст.¹⁰

Різновидом підвісних колисок є вироби, щитові перила яких вирізані у формі неправильного шести-

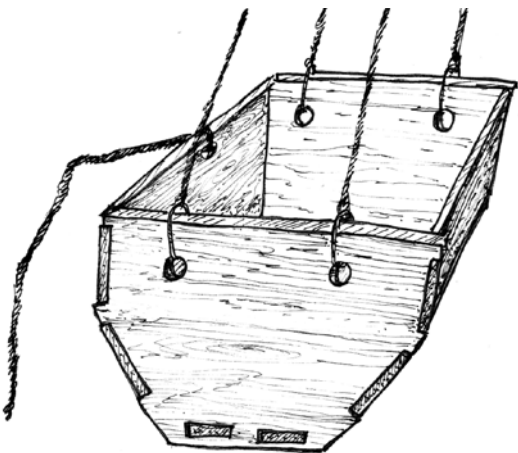
⁸ МНАП, інв. № АП-10050.

⁹ МНАП, інв. № АП-4111.

¹⁰ МНАП, інв. № АП-729.

Іл. 24. Підвісна шестикутна колиска. 20–30-ті рр. ХХ ст., с. Космач (Кос. ІФр.), Гуцульщина. МНАП. Інв. № АП-12090

Іл. 25. Підвісна шестикутна колиска. 20–30-ті рр. ХХ ст., с. Присліп (Між. Зк.). Бойківщина. МЕХП. Інв. № 66605. Рисунок В.Сивака

кутника. Кінці бічних дощок мають вирізані чопи, які вбивали у видовбані гнізда в щитових перилах (не виходили поза них). Грані ж щитових перил виходили поза межі центральної частини. Цей різновид колисок характерний для Бойківщини та Гуцульщини. Наприклад, відповідний виріб із с. Космача (Кос. ІФ) експонується у МНАП¹¹ (іл. 24), виготовили його із смереки й бука, завдовжки 81 см, завширшки 44,5 см і заввишки 24 см. До видовбаних двох отворів у кожному щитовому перилі прив'язували мотузки для підвішування засобу, а діра в побічній

¹¹ МНАП, інв. № АП-12090.

дощці призначена для мотузки, якою колисали. Подібні вироби знаходилися у с. Либохорі (Тур. Ль.), сер. ХХ ст.¹², Росохачі¹³ і Завадці (Ск. Ль.)¹⁴.

Інший різновид підвісних колисок становлять вироби, щитові перила яких вирізані у формі неправильного шестикутника, а центральна частина викладена із 5–7 дощочок. Боки колиски між собою з'єднані зарізами у «прямий кут», нижня дошка (дно) колиски з'єднана зі щитовими перилами способом чопування. Усі з'єднання додатково фіксують цвяхи. Описаний вид підвісної колиски побутував на закарпатській частині Бойківщини. Один її зразок зберігається у МЕХП с. Присліп (Між. Зк.). Виготовили виріб у першій пол. ХХ ст. із шести побічних і двох щитових дощок — завдовжки 84 см, завширшки 44 см у верхній частині, 20 см у нижній, заввишки 25 см. Задля надійного з'єднання дошки побічних прикріплені до щитових цвяхами. У щитових дошках видовбано по два отвори, в які вмонтовані кільця із дроту, до яких прив'язували мотузки для підвішування. У побічних дошках видовбані дірки, до яких прив'язували мотузки для колисання: одна, за потреби, з боку запічка, інша — з боку спального місця¹⁵ (іл. 25). Модель підвісної шестикутної колиски віднайдена у с. Ясень (Рож. ІФ) [41, арк. 29] (іл. 26).

Різновидом підвісних колисок, щитові форми яких вирізані у формі неправильного семикутника, зафіксовані автором лише на Лемківщині. Зокрема, такий виріб функціонував у с. Зарічовому (Пер. Зк), де її означували — «хижня колиска». Щитові форми виробу різнилися від попередніх шестикутних утворенням ще одного кута у їх верхній частині, симетрично піднявши по центру верхню грань та розділивши її на дві похилі частини. Виріб виготовлений із смереки, і був завдовжки 110 см, завширшки 50 см у верхній частині, 30 см у нижній, заввишки 35 см. У верхній частині щитових деталей висвердлені отвори, до яких прив'язували мотузки [19, арк. 22] (іл. 27).

У кін. ХІХ — першій пол. ХХ ст. на території Українських Карпат побутували різновиди виключно підвісних скринеподібних колисок зі щитами прямокутної форми або зворотної трапеції. Останні з них

¹² МНАП, інв. № АП-9.

¹³ МНАП, інв. № АП-7179.

¹⁴ МНАП, інв. № АП-7179, АП-712.

¹⁵ МЕХП, інв. № ЕП-66605.

переважали. В. Шухевич у другому томі «Гуцульщини» подав рисунок інтер'єру гуцульської хати, на якому зображено підвісну прямокутну колиску. Її боки та щитові частини викладені із трьох дощин зарізами — у замок та з випусками конструктивних деталей [9, с. 105, рис. 47] (іл. 17).

Підвісна, скринькоподібна колиска з прямими боками з с. Верхньої Рожанки (Ск. Лв.)¹⁶ виготовлена зі смереки. Виріб був завдовжки 89 см, завширшки 39 см, заввишки 24 см. Дощки щитів прибиті цвяхами до торцевих граней побічних дощок. Нижня дошка (дно колиски) прикріплена до щитових і побічних дощок. Про побутування аналогічних виробів на теренах Лемківщини стверджує М. Сополіга: «В західних межах досліджуваного регіону переважали висячі колиски у вигляді дерев'яних дощаних ящиків із профільованими чільними стінками» [1, с. 111].

Аналогічної форми колиски побутували на Слобожанщині, Полтавщині, Поліссі [39, с. 180]. Як стверджував К. Мошинський, вони ж були характерні для південних слов'ян, народів Середньої Азії, монголів і турків [14, s. 567—568 (rus. 7)].

У кін. XIX — сер. XX ст. у досліджуваному краї поширеними були вироби у формі зворотної трапеції. Боки цих колисок з'єднували між собою зарізом замка в простий («чистий кут») або («ластівчиний»). Якщо без зарізу замка, то дощини з'єднували між собою цвяхами. Гребені щитових дощок інколи довільно профільовали, а у їх верхній частині прорізували прямокутні діри, які виконували функції ручок і слугували для перенесення колиски. Скажімо, таким за формою є скринькоподібний виріб із с. Шандрівця (Ск. Лв.)¹⁷. Колиску виготовили із смереки завдовжки 90 см, заввишки щитових перил 45 см, завширшки 38 см у верхній частині, 28 см — у нижній. Гребені її щитових дощок профільовані, з'єднані із побічними дошками в замок («ластівчиний хвіст»). Аналогічним за формою та з'єднанням є виріб із сіл Нижньої Яблуньки (Тур. Лв) [29, арк. 3], Топільниці (Ст. Лв) [28, арк. 40], Старої Любовні (Південна Лемківщина) [12, с. 344].

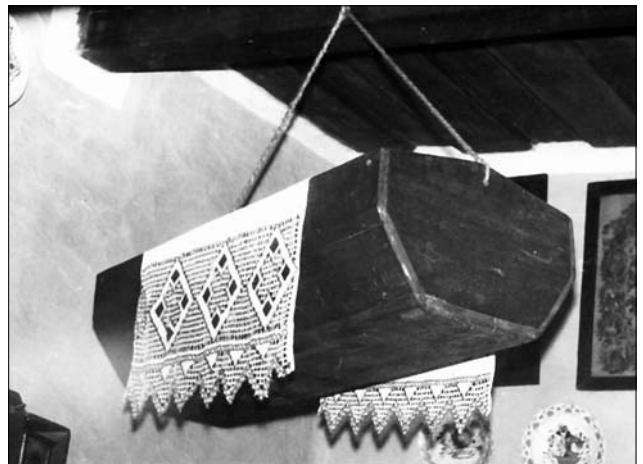
На початку XX ст. на Лемківщині та Бойківщині в напівкурних житлах та у хатах з опаленням «побілону» різновиди дерев'яних колисок почали підвішувати до спеціального пристрою, який ставили

¹⁶ МНАП, інв. № АП-19348.

¹⁷ МНАП, інв. № АП-6897.

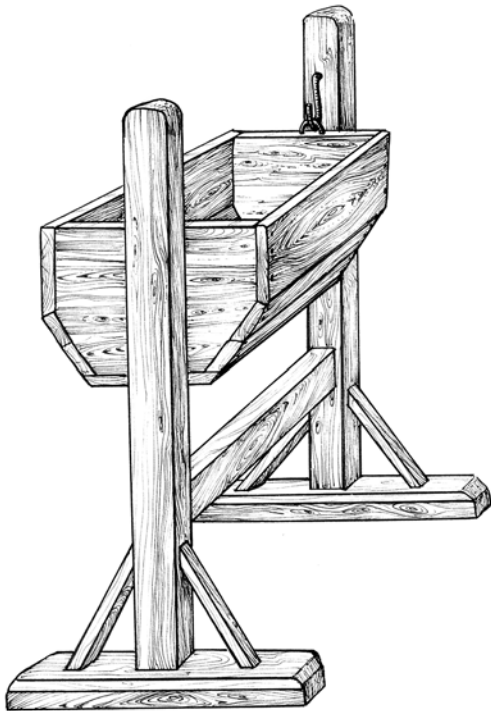

Іл. 26. Підвісна шестикутна колиска. 30–40-ві рр. XX ст., с. Ясень (Рож. ІФр.), Бойківщина. Сім'я Шолопак Мирослави. Світлина В. Сивака, 1986 р.

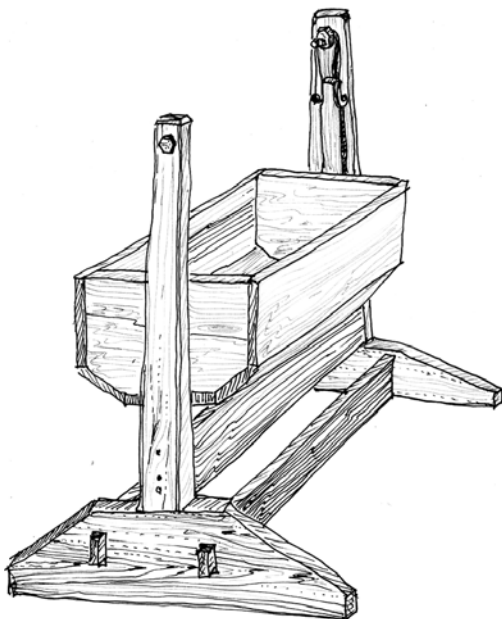

Іл. 27. Підвісна семикутна колиска. 20–30-ті рр. XX ст., с. Зарічево (Пер. Зк.), Лемківщина. Світлина В. Сивака, 1991 р.

на долівці або підлозі хати. Це були все ті ж підвісні колиски. Часто таке пристосування виготовляли одночасно з колискою. Його форма, деталі, способи з'єднання були однакові як на Бойківщині, так і на Лемківщині. Скажімо, відповідне устаткування разом з колискою зафіксовано у с. Зарічовому (Пер. Зк.) [19, арк. 25] (іл. 28). Виріб складався з двох вертикальних, прямокутних у поперечному розрізі брусів («стояки») заввишки 110 см, завширшки 8 см, завтовшки 4 см. Бруси вставлені способом чопування в нижні поперечні бруси-опори. Для надійності конструкції вертикальний і нижній горизонтальний бруси додатково з'єднані між собою під кутом двома невеликими підпорками («цапками»). Вертикальні бруси були з'єднані між собою брусом-проніжкою способом чопування й утримувалися ра-

Іл. 28. Підвісна шестикутна колиска на «стояках». 20–30-ті рр. ХХ ст., с. Зарічево (Пер. Зк.), Лемківщина. Рисунок В. Сивака

Іл. 29. Підвісна шестикутна колиска на «стійках». 20–30-ті рр. ХХ ст., с. Нижня Яблунька (Тур. Лв.), Бойківщина. Рисунок В. Сивака

зом тиблями. З боку колиски у верхній частині стовпків просвердлювали до половини наскрізні отвори, в які вкручували металеві гаки. На них за допомогою дротяних петель, в'єднаних у верхній частині щитового перила, підвішували колицю. У цьому селі опи-

саний дитячий комплекс називали «більчою» [19, арк. 25]. До речі, у с. Тур'ї Полянї (Пер. Зк.) його йменували «бічувом» [19, арк. 61], а на території Південної Лемківщини «дуркачкою», «гомбачкою» [1, с. 112].

Аналогічні переносні комплекси віднайдено на Бойківщині, зокрема у селах Грозьовій [41, арк. 38], Топільниці, Бусовиську [28, арк. 40, 57] (Ст. Лв.), Нижній Яблуньці (Тур. Лв.) [29, арк. 17], Тухольці, Ялинкуватому (Ск. Лв.) [18, арк. 75], Сенечові (Дол. ІФ) [42, арк. 15].

Чіткими лаконічними формами, пропорціями деталей, конструктивним вирішенням вирізнявся переносний комплекс із підвішеною до нього шестикутною колицюю з уже згадуваного с. Нижня Яблунька (Тур. Лв.). Усі деталі пристрою та колиски виготовили зі смереки. Пристрій був завдовжки 92 см, завширшки 78 см у нижній частині трапецієподібних опор, заввишки 91 см вертикальних стійок-брусів. До щитових перил колиски прибивали невисокі держакки, у верхній частині яких просвердлювали дірки, крізь які вмонтовували болт із гайками. До кінців болтів прикріплені дротяні петлі. Масивніші болти з гайками в'єднані у верхній частині стовпків, до яких підвішували на дротяних петлях колицю. У нижній, ширшій частині, стовпки вставлені способом чопування в поперечний трапецієподібний брус-опору завдовжки 78 см і завширшки 10 см. Між собою вертикальні стовпки з'єднані прямокутним у поперечному розрізі брусом-проніжкою способом чопування. Відповідним способом трапецієподібні брус-опори з'єднані між собою ще двома додатковими брусами-проніжками [29, арк. 1] (іл. 29). У с. Тухольці (Ск. Лв.) їх називали «стовпками», а прибиті до них та поперечного бруса під кутом два підпірні бруси – «цапками» [18, арк. 75], відповідно у с. Сенечів (Дол. ІФ) – «стійками» [42, арк. 15]. Аналогічний виріб (іл. 30) зафіксовано у с. Либихора (Тур. Лв.).

Для Гуцульщини, на відміну від Лемківщини й Бойківщини, ці дещо громіздкі переносні пристосування не характерні. Однак спорадично такі пристрої виконували аналогічну функцію в народному житті Гуцульщини. Це посвідчує комплекс (шестикутна колиска + стояче переносне пристосування), виготовлене з бука і смереки із с. Замагори. У шестикутній колиці у щитових перилах висвердле-

но по три отвори. Два з них слугували раніше для прив'язування мотузки та підвішування до стелі, натомість третя, у центрі, пізнішого походження, використовували її для підвішування колиски на грубій тиблі закріплені у вертикальні стовпки. Останній способом чопування внизу вмонтовували в лежачий поперечний брус-опору, а також, поміж собою, додатково скріплювали брусом-проніжкою. Пристосування було завдовжки 108 см, заввишки 58 см, завширшки 57 см, колиска — завдовжки 95,5 см, завширшки 39,5 см у верхній частині, заввишки 38,5 см у центральній частині¹⁸ (іл. 31).

На території Бойківщини у 20—30-х роках минулого століття зафіксовані випадки, коли підвісну, а при потребі переносну колиску підвішували до стаціонарного, нерухомого прилаштування, яке монтували поряд та над причілковою частиною ліжка (у ногах). Про це згадував відомий дослідник бойківського краю М. Зубрицький, досліджуючи матеріальну й духовну культуру с. Кіндратова (нині — Тур. Лв.). Він так означив розташування підвісної колиски на стаціонарних нерухомих прилаштуваннях в хаті: «За запічком аж до стіни стоїть на високих кониках широка постіль. Зараз при конику на хату при запічку стоїть впущений у землю стовп. У нім убита в горі клюка, а на против у стіні також клюка: на них вішають на ходильцях колиску. Вона висить над постелею в ногах. Через те можна дитину в колиці заколисати з постелі, з припічка або з печі. До колиски прив'язують мотузку» [43, с. 217—218].

Аналогічний спосіб прилаштування підвісної колиски описаний М. Зубрицьким, ми віднайшли у с. Верхнє Гусне (Тур. Лв.) у хаті початку XX ст., раніше курній, пізніше з перебудованою піччю, з опаленням «по-білому». Засіб був розташований над спальним місцем (у ногах) та боковою частиною печі. Колиску виготовили повністю із смереки, у ній водночас могло знаходитися двійко немовлят. За формою суцільних щитових перил це шестигранна колиска, складена з чотирьох бічних і однієї нижньої дошки. Виріб завдовжки 120 см, завширшки у верхній частині 80 см, нижній 55 см, завглибшки 42 см, завтовшки дошки 2 см. Верхні грані бічних дощок не до кінця зрізані завглибшки на 3 см. Це надавало параметрам виробу облегшену форму, що дозволя-

Іл. 30. Колиска на «стійках». Сер. XX ст., с. Либохора (Тур. Лв.), Бойківщина. Світлина В. Сивака, 2018 р.

Іл. 31. Підвісна шестикутна колиска на «стояках». 20—30-ті рр. XX ст., с. Замагора (Вер. ІФр.). Гуцульщина. МНАП. Інв. № АП-10673

ло дітям зручно утримуватися руками. Додатковою конструкцією, до якої підвішана колиска, був стовп, нижнім кінцем вкопаний у земляну долівку поруч з ліжком, а верхнім в'єднаний у наскрізне гніздо, видовбане у дошках стелі (повалі). У стовпі на висоті 220 см просвердлена наскрізна діра, аналогічна просвердлена у тильній стіні хати. До щитових частин колиски прибиті два вертикальні бруси «ходильця», з двома висвердленими дірами у верхніх кін-

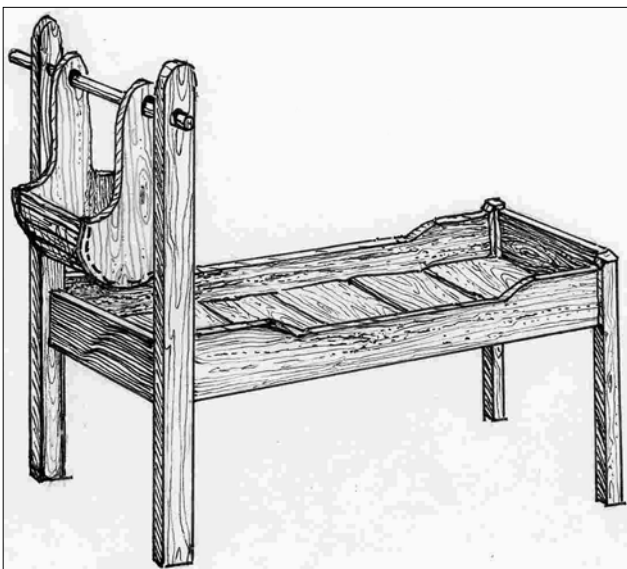
¹⁸ МНАП, інв. № АП-10673.

Іл. 32. Підвісна шестикутна колиска для двох немовлят. 20–30-ті рр. ХХ ст., с. Верхнє Гусне (Тур. Лв.), Бойківщина. Світлина В. Сивака, 2019 р.

Іл. 33. Підвісна шестикутна колиска. 20–30-ті рр. ХХ ст., с. Либохора (Тур. Лв.), Бойківщина. Світлина В. Сивака, 2019 р.

Іл. 34. Підвісна еліпсоподібна колиска, змонтована над ліжком. 30–40-ві рр. ХХ ст., с. Волосянка (Ск. Лв. Бойківщина). За Р. Райнфусом. Рисунок В. Сивака

цяк. Під час монтажу виріб підносили так, щоб усі чотири діри знаходилися на одному рівні. Крізь них пропихали два короткі металеві стержні з різьбою та масивними гайками. Ходильцята мали допустимий люфт від стовпа і від стіни, що і дозволяло вільно колисати такий монументальний засіб [44, арк. 51] (іл. 32). За матеріалами М. Сополіги, на Південній Лемківщині, «якщо в сім'ї було декілька немовлят, робили для них спільну підвісну колиску ширших розмірів» [1, с. 112].

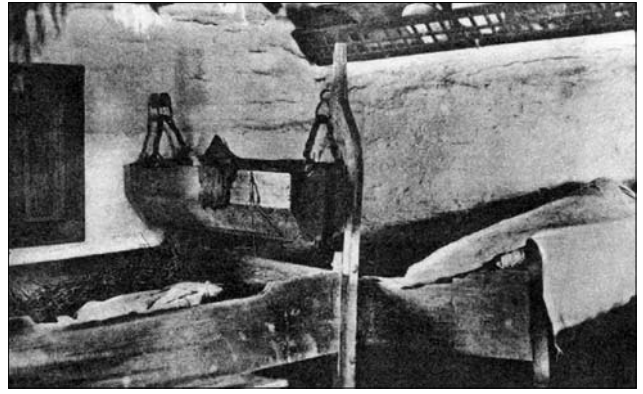
Близькими до описаного нами способу прилаштування підвісної коліски в кінці спального місця (у ногах) є інший, зафіксований нами у с. Либохора (Тур. Лв.) у хаті поч. ХХ ст., раніше напівкурний. Насамперед до стелі закріпили Т-подібну конструкцію, виготовлену з масивних чотиригранних брусків. Вертикальний і горизонтальний бруски з'єднані між собою способом чопування і фіксацією тиблями. Горизонтальний брус з'єднували із стелею (паволою) при допомозі двох металевих стержнів, які проходили крізь дві діри, висвердлені у брусі і наскрізні у стелі. Їх на горищі фіксували гайками. У нижньому кінці вертикального бруса також просвердлено діру, аналогічну у тильній стіні хати. Для утримання коліски застосовували довгий металевий прут, який пропускали крізь діри у «ходильцятах» і кінці в'єднували у гніздо в тильній стіні хати, інший проходив наскрізь у вертикальному брусі. Засіб вільно колисався при допомозі мотузки, прив'язаної збоку коліски [43, арк. 17] (іл. 33).

Не менш цікавими є способи прилаштування підвісних колісок поверх причілків спального місця ліжка (у ногах), зафіксований на Бойківщині. Р. Райнфус, який досліджував терени східної частини Бойківщини у 30-х роках минулого століття, перебуваючи у с. Волосянка Стрийського повіту, тепер (Ск. Лв.), зафіксував півкруглу («піввальцевату») підвісну колиску, вмонтовану до ніжок ліжка «коників» (у ногах), висота яких у два рази перевищувала висоту ніжок (у головах). У верхніх кінцях ніжок (у ногах) просвердлені наскрізні діри довольного діаметру, аналогічні висвердлені у суцільних щитових перилах, виготовлених з відрізків дощок, кінці яких заокруглювали. При монтажі коліску підносили так, щоб діри у щитах і на ніжках знаходилися на одній лінії і крізь них пропихали накругло тесаний держак або металевий прут, на яких засіб легко погойдувався при до-

помозі рук або тягнути збоку за мотузку [26, с. 28, рис. 6] (іл. 34). Іншим конструктивним варіантом, який функціонував у с. Буковець (Вол. Зк.), Бойківщина, було прилаштування підвісної колиски над щитовими перилами (у ногах). Відповідно до ніжки (у ногах), збоку, прилаштовували чотиригранний тесаний брус з твердої породи дерева, верхній кінець якого попередньо зрізували так, щоб він трохи нависав над причілком ліжка. Робилося це задля зручності колисання, щоб колиска не вдарилася до бруса. У нижній частині бруса (трошки вище і трошки нижче) рівня бокової дошки ліжка, та у ніжці (у ногах) просвердлювали по дві діри, крізь які пропихали короткі металеві стержні з різьбою та великими півеліпсовими шляпками, і гайками міцно стягували одне до іншого. У верхньому кінці бруса вбивали металевий крюк, аналогічний вбивали у тильну стіну хати над ліжком. На ці крюки підвішували на металевих кільцях та мотузках, прив'язаних до чотирьох дір, висвердлених у щитових перилах, колиску. Колиску погойдували мотузкою, прив'язаною до бокової дошки виробу, повернутої до ліжка [20, с. 267] (іл. 35).

В кінці XIX — 30-х роках XX ст. українці-горяни практикували у повсякденному побуті стоячі або переносні колиски, яких ми ще означаємо колиски-ліжечка. Відомий український вчений Ф. Вовк у своєму дослідженні заперечив побутування такого засобу на території України бодай на поч. XX ст. і висловився так: «Ця мебля (колиска. — В. С.) на Україні ніколи не буває стояча на ніжках або довгих підставках, а завше висяча» [45, с. 108]. На наш погляд, вчений помилявся, бо коли ми уважно розглянемо гравюри українських стародруків, досліджених і опублікованих Григорієм Логвином, то побачимо, що на деяких ілюстраціях, які датуються поч. XVII ст., все ту ж колиску-ліжечко, яка за формою і конструктивними деталями не відрізняється від виробів поч. XX ст. Ми не маємо сумнівів у тому, що такі засоби функціонували у житлах заможних міщан, зрідка, але все ж таки вони були відомі на території України уже на поч. XVII ст. [46, рис. 117, 125] (іл. 36). Слід зауважити, що на західних теренах цей вид дитячих виробів практикували, тоді як в інших регіонах та районах України він був маловідомий у досліджений нами період.

Характерною особливістю таких дитячих виробів були в одному варіанті суцільні щитові перила

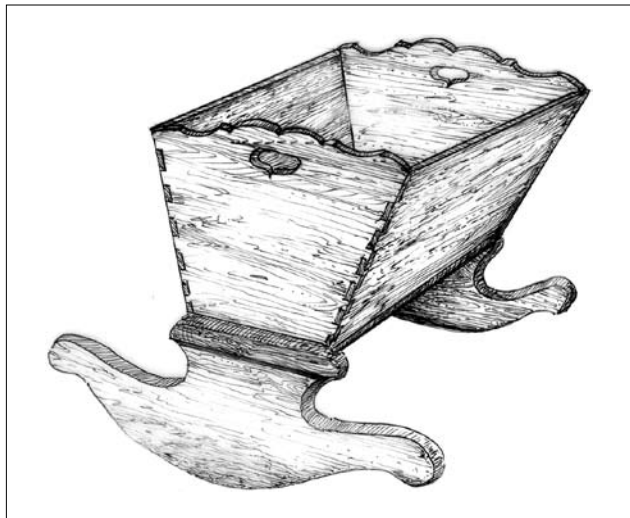

Іл. 35. Підвісна шестикутна колиска, змонтована над ліжком. 40–50-ті рр. XX ст., с. Буковець (Вол. Зк.), Бойківщина. Світлина М. Парлагома

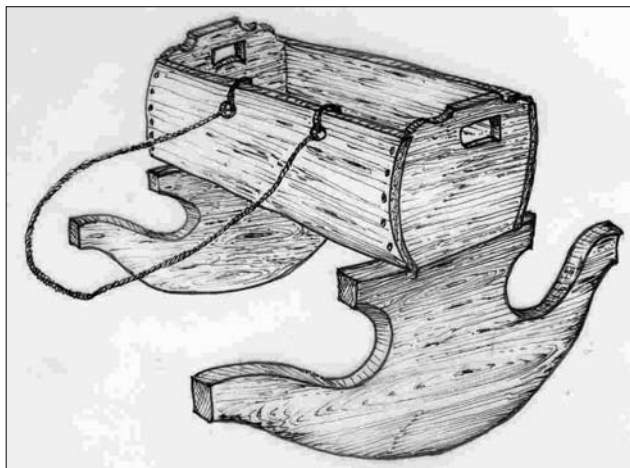

Іл. 36. Зображення колиски-ліжечка на українських гравюрах. Поч. XVII ст. Фрагмент за Г. Логвином

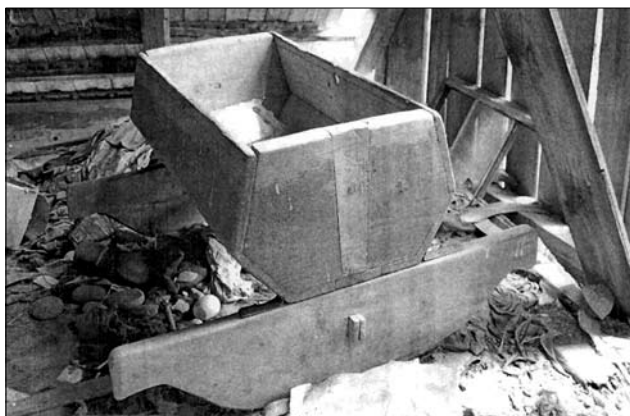
які у нижньому кінці завершувалися еліпсоподібними вирізами у формі бігунів та власне коритоподібною у формі зворотної трапеції скринєю-коліскою, куди вкладали дитину. В іншому варіанті скринеподібну колиску монтували до чотирьох гранчастих ніжок («коників»), яких в'єднували нижніми кінцями у півеліпсові бігуни. Про їх побутування на території Лемківщини згадував Ю. Бескид [3, с. 138, 150], М. Сополіга [1, с. 111], Р. Райнфус [27, с. 222, рис. 5, 6, 7, 8], Бойківщини М. Зубрицький [39, с. 14, рис. 18]. С. Чехович так писала про відповідне дитяче пристосування: «Остання — це бігунова «панська» колиска. Назва її походить від цього, що спершу являється вона в містах та поміщицьких дворах, а відси заходить під стріхи сільських багатіїв» [7, с. 81]. Справді, важко не погодитися з дослідницею, позаяк більшість опитаних респондентів під час польових етнографічних досліджень стверджу-

Іл. 37. Колиска-ліжечко на «бігунах». 40–50-ті рр. ХХ ст., с. Нижня Яблунька (Тур. Лв.), Бойківщина. Рисунок В. Сивака

Іл. 38. Колиска-ліжечко на «бігунах». 40–50-ті рр. ХХ ст., с. Чаплі (Ст. Лв.), Надсяння. Майстер Куриляк Василь Петрович, 1926 р. н. Рисунок В. Сивака

Іл. 39. Колиска-ліжечко на «бігунах». 50–60-ті рр. ХХ ст., с. Плав'є (Ск. Лв.), Бойківщина. Світлина В. Сивака

вали, що підвісні колиски були переважно в бідних селян, а на бігунах — у багатих.

Переносну, у формі зворотної трапеції колиску на бігунах нам вдалося зафіксувати у с. Нижня Яблунька (Тур. Лв.). Засіб виготовлено зі смереки. Колиска була завдовжки 90 см, завширшки 45 см у верхній частині, 25 см у нижній, щитові перила сягали 30 см заввишки. Грані щитових перил у верхній частині профільовані. У них, для зручності перенесення колиски, прорізані заокруглення прямокутної форми у вигляді вушка. Дошки щитових перил і побічниць з'єднані між собою зарізом у прямий замок. Нижня дошка колиски прибита до верхніх граней профільованих бігунів цвяхами. У ній просвердлені три отвори для витоків рідини. Бігун був завдовжки 75 см, заввишки 25 см у центрі, завтовшки 4 см [29, арк. 3] (іл. 37). Подібний виріб віднайдений у с. Чаплях (Ст. Лв.) (Надсяння). Його в сер. ХХ ст. виготовив Куриляк Василь Петрович (1926 р. н.) [28, арк. 60] (іл. 38). Близьким за формою є виріб (іл. 39) із с. Плав'є (Ск. Лв.). Для зручності перенесення у верхній частині щитових перил видобували або прорізували прямокутне чи у формі сердечка вушко. Аналогічним є предмет поч. ХХ ст. із с. Вербівця (Кос. ІФ)¹⁹ (іл. 40). Він був завдовжки 91 см, завширшки 38 см, заввишки 58 см. Виготовили його зі смереки. Щитові перила та побічниць склали з трьох дощок кожна. Боки з'єднання на кутах зарізом замків у «ластівчин хвіст». Близькою за формою колиску зафіксовано у с. Ріп'яній (Ст. Лв.), де її називали «походучою» [22, арк. 18].

На Лемківщині у 20–30-х рр. ХХ ст. у напівкурних житлах та у хатах з опаленням «по-білому» функціонували колиски, виплетені з лози, до днища яких закріплювали півеліпсові бігуни, вирізані з брусів. Бігуни з обох боків мали кругле потовщення, фіксатори, для стримування амплітуди коливання. У с. Зарічовому (Пер. Зк.) такий виріб називали «більчею» (іл. 41). Аналогічними є колиски із с. Нижнього Солотвина (Уж. Зк.)²⁰. Такий різновид плетеної колиски у формі глибокого кошика характерний виключно для закарпатської частини Лемківщини, Південної Лемківщини та низинного Закарпаття.

Інший вид дитячих пристосувань становили скринеподібні колиски-ліжечка у формі зворотної трапе-

¹⁹ МНАП. Інв. № АП-2202.

²⁰ МНАП. Інв. №№ АП-13278, АП-13246.

ції, щитові перила яких з бігунами не з'єднувалися, а виріб підносилися над ними та закріплювався до двох або чотирьох прямокутних у поперечному розрізі брусів («стовпок» [18, арк. 15], «стойки» [41, арк. 15], «лати» [41, арк. 3], «коники» [18, арк. 43; 28, арк. 65]), вдовбаних способом чопування в бігуни («ходильця» [28, арк. 3], «опори» [19, арк. 3], «облуки», «походиць» [39, с. 14, рис. 18], «гойдаки», «совги» [3, с. 62], «круги» [41, арк. 15]). Принаймні про це стверджував М. Зубрицький: «Колиска стоїть уся на землі. Облуки, на яких сперта колиска, називають «походиць» (півеліпсові бігуни. — В. С.), у них вдовбані «коники» (ніжки. — В. С.). Колиску ставлять перед отвором печі, щоби дитині було тепло» [40, с. 14]. Скажімо, колиска-ліжечко поч. XX ст. із с. Галівки (Ст. Лв.) утримувалася лише на двох ніжках — «кониках» вдовбаних способом чопування в бігуни [28, арк. 54]. На чотирьох ніжках («латах»), вдовбаних в опори — бігуни, виявлено колиску-ліжечко поч. 30-х рр. XX ст. у с. Лопушниці (Ст. Лв.) [28, арк. 7] (іл. 42).

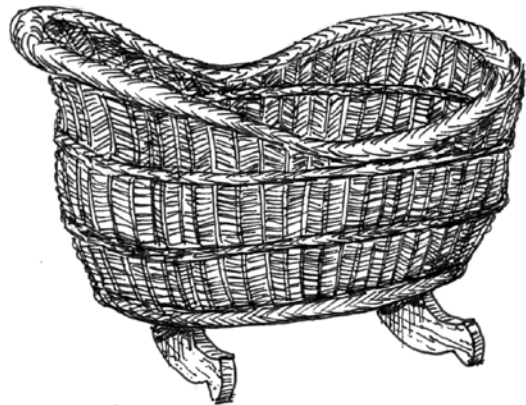
На Південній Лемківщині відомий його варіант, у якому бігуни вставляли в гнізда, вирізані в нижній частині ніжок [1, с. 112] (іл. 43). Це було характерно і для виробів з Гуцульщини. Аналогічні за формою і способом з'єднання виробу побутовали також в Угорщині [46, с. 124], Словаччині [47, с. 108], Румунії [48, с. 78].

Нарешті окремий вид дитячих виробів становили колиски-ліжечка, які за формою, конструкцією, профілюванням і деталями (крім бігунів) відповідали усім ознакам відокремленого дитячого ліжечка. На досліджуваній території вже у 30-х рр. XX ст. цей виріб спорадично функціонував у хатах заможних селян. Немає сумніву в тому, що сільські столяри запозичили його з відповідних виробів міських майстрів. Отже, спершу засіб потрапив у села, які розташовані недалеко містечок, і поступово проникав у віддалені гірські поселення. Зокрема цей виріб зафіксовано в смт Старому Самборі [28, арк. 25], сс. Гуменці [18, арк. 75], Ріп'яній [22, арк. 18] (Ст. Лв.), Побуку (Ск. Лв.) Сенечовому (Дол. ІФ) [40, арк. 15]. Знали його на території Лемківщини [1, с. 112], Покуття [30, арк. 69], Низинного Закарпаття [12, с. 344], Поділля²¹, Полісся [23, с. 146] (іл. 44).

²¹ МНАП, інв. № АП-15961.

Іл. 40. Скринеподібна колиска-ліжечко на «бігунах». 40-ві рр. XX ст., с. Вербоєць (Кос. ІФр.). Гуцульщина. МНАП. Інв. № АП-2202

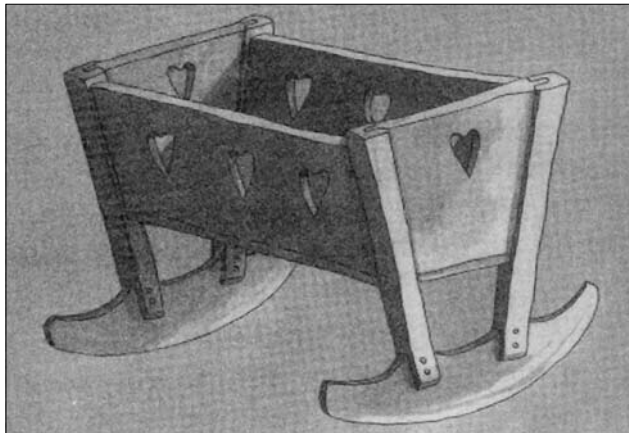
Іл. 41. Колиска-ліжечко, плетене з лози, на «бігунах». 50-ті рр. XX ст., с. Зарічево (Пер. Зк.), Лемківщина. Рисунок В. Сивака

До переносних, стаціонарних засобів належали дитячі ліжечка на чотирьох ніжках без бігунів. У такому виробі діти спали від двох до трьох, а часто і до чотирьох років. Дитячі ліжечка поширились у селянському побуті у повоєнний період. Їх виготовляли як сільські столяри, так і меблеві фабрики. Але в помешканнях селян вони були рідкістю. Часто відповідні вироби позичали рідним, сусідам, якщо у них були діти відповідного віку.

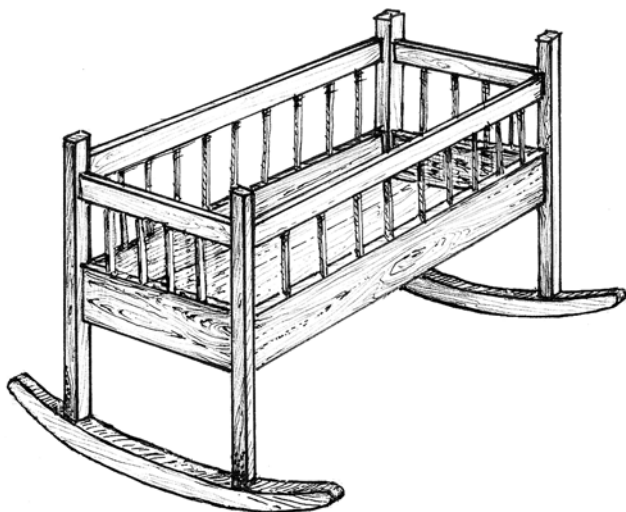
Висновки. У кінці XIX — першій половині XX ст. на території Бойківщини, Гуцульщини і Лемківщини побутовали два типи дитячих виробів, які служили для дітей різних вікових категорій. До першого типу належали підвісні, при потребі знім-

Іл. 42. Скринеподібна колиска-ліжечко на «бігунах». 50—60-ті рр. XX ст., с. Лопушниця (Ст. Лв.), Бойківщина. Рисунок В. Сивака

Іл. 43. Скринеподібна колиска-ліжечко на «бігунах». Південна Лемківщина. За М. Сополігою

Іл. 44. Колиска-ліжечко на «бігунах». 60-ті рр. XX ст., с. Гуменець (Ст. Лв.), Бойківщина. Рисунок В. Сивака

ні і переносні засоби. До другого типу — стоячі або рухомі (переносні) вироби.

Згідно наших досліджень до першого типу належали найбільш давні за походженням пристрої, а саме: 1) Підвісна, а при потребі переносна ночвоподібна колиска, видовбана із пів-стовбура дерева у формі «нецьок». Часто таку функцію виконували ночви. Засіб функціонував на всій території Українських Карпат; 2) Підвісна, а при потребі переносна колиска, виготовлена із відрізка домотканого полотна, пришитого до прямокутної рами або прив'язаного до мобільної переносної конструкції. Переважала на Бойківщині та Лемківщині; 3) Виплетена з лози або коріння смереки. Переважала на Бойківщині та Лемківщині; 4) Підвісна з еліпсоподібними «піввальцеватими» перилами. Боковини засобів монтували з прутів ліщини або з вузьких дощок. Побутувала на всій території Українських Карпат; 5) Підвісна, при потребі переносна зі щитовими перилами у вигляді неправильного прямокутника, чотирикутника, шестикутника, семикутника, у формі зворотної, рідше — правильної трапеції. Боковини монтували з дощок, застосовували різні конструктивні з'єднання. Функціонувала на всій території Українських Карпат до середини XX ст.

До другого типу досліджених виробів належали: 1) Стоячі або переносні колиски-ліжечка на бігунах, які вирізнялися за формою, конструктивними деталями та з'єднаннями. Побутували на всій території Українських Карпат досліджуваного періоду; 2) Стаціонарні, а за потреби переносні дитячі ліжечка на ніжках («кониках») без бігунів. Спорадично функціонували уже в середині XX ст. у всіх трьох етнографічних районах Українських Карпат — Бойківщині, Гуцульщині та Лемківщині.

1. Сополіга М. *Народна архітектура українців Словаччини. Словацький національний музей. Музей української культури у Свиднику*. Свидник, 2016. 351 с.
2. Сивак В., Сополіга М. *Интер'єр житла. Традиційні меблі. Лемківщина. Історико-етнографічні дослідження: у 2-х Т. 1. Матеріальна культура*. Львів, 1999. С. 278—293.
3. Бескид Ю. *Матеріальна культура Лемківщини*. Торонто; Канада, 1972. 166 с.
4. Бойченко В. *Короткі етнографічні відомості про с. Поліці Камінь-Каширського району Волинської області*

- кінця XIX — початку XX століття. *Етнокультурна спадщина Рівненського Полісся*. Рівне: Перспектива, 2003. Вип. IV. С. 64—98.
5. Свирида Р.О. Обладнання традиційного житла Правобережного Полісся. *НТЕ*. Травень-червень. № 3. 1979. С. 56—63.
 6. Косміна Т. Сільське житло Поділля кінця XIX—XX ст. *Історико-етнографічне дослідження*. Київ: Наукова думка, 1980. 200 с.
 7. Чехович С. Обладнання житла на західних областях УРСР. *НТЕ*. 2016. № 3. С. 75—84.
 8. Кайндль Ф. *Гуцули: їх життя, звичаї та народні перекази*. Чернівці: Молодий буковинець, 2000. 208 с.
 9. Шухевич В. *Гуцульщина: в 5-ти частинах*. Харків: Видавець Олександр Савчук, 2018. 1217 с.
 10. Будзан А. Народні художні промисли Бойківщини. *Збірник наукових праць*. Київ, 1979. С. 120—123.
 11. Кіщук Т. Інтер'єр. Народна архітектура Українських Карпат. Київ, 1987. С. 110—126.
 12. Станкевич М. *Українське художнє дерево XVI—XX ст.* Львів, 2002. 479 с.
 13. Колтатів С. Культура вільховечан. Предмети хатньої обстановки в с. Вільховець над Дністром. *Літопис Борщівщини: історико-краєзнавчий збірник*. Борщів, 1994. Вип. V. С. 45—54.
 14. Moszyński K. *Kultura ludowa słowian*. Kraków, 1929. Cz. I: Kultura materialna. 710 s.
 15. Радович Р. *Поліське житло: культурно-генетичні витоки та еволюційні процеси*. Львів, 2017. 851 с.
 16. Гошко Ю. *Населення Українських Карпат XV—XVIII ст. Заселення. Міграції. Побут*. Київ: Наукова думка, 1976. 204 с.
 17. Кобільник В. Матеріальна культура села Жукотина Турчанського повіту. *Літопис Бойківщини*. Самбір. Ч. 8. Рік VI. С. 15—71.
 18. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 402. Польові етнографічні матеріали до теми «Інтер'єр народного житла», зібрані В.П. Сиваком у Сколівському, Турківському р-нах Львівської обл. та Воловецькому, Міжгірському р-нах Закарпатської обл. в 1994 р. 73 арк.
 19. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 367. Зош. 2. Польові етнографічні матеріали до теми «Інтер'єр народного житла», зібрані В.П. Сиваком у Перечинському р-ні Закарпатської обл. в 1991 р. 65 арк.
 20. Коцан В. Спогади і відомості з верховинського села Буковець Воловецького р-ну Закарпатської області: рукопис, записаний і упорядкований у 1960—1968 рр. М.І. Парлагом. Науковий збірник Закарпатського музею народної архітектури та побуту. Вип. 5. Матеріали І Етнографічних читань «Збереження та популяризація культурної спадщини». Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші. 2018. С. 237—277.
 21. Falkowski J. *Na pograniczu Łemkowsko-bojkowskim*. В. Pasznycki. Lwów, 1935. S. 68—69.
 22. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 367. Зош. 1. Польові етнографічні матеріали до теми «Інтер'єр народного житла», зібрані В.П. Сиваком у Старосамбірському, Турківському р-нах Львівської обл. та Воловецькому, Міжгірському р-нах Закарпатської обл. в 1994 р. 73 арк.
 23. Сивак В. Інтер'єр поліського житла. *Полісся України: матеріали історико-етнографічного дослідження*. Львів, 2003. Вип. 3. С. 125—167.
 24. Бойченко В. Відомості про с. Біловіж Рокитнівського р-ну Рівненської області (кінця XIX — початок XX ст.). *Етнокультурна спадщина Полісся*. Рівне: Перспектива. Вип. VI. 2005. С. 143—188.
 25. Никорак О. Українська народна тканина XIX—XX ст. Типологія, локалізація, художні особливості. Ч. I: Інтер'єри тканини (за матеріалами західних областей України). Львів, 2004. 578 с.
 26. Райнфус Р. *Матеріали для вивчення матеріальної культури бойків*. Львів, 2020. 79 с.
 27. Reinfuss R. *Meblarstwo ludowe w Polsce*. Wrocław, 1977. 424 s.
 28. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 359. Зош. 3. Польові етнографічні матеріали до теми «Інтер'єр народного житла», зібрані В.П. Сиваком у Старосамбірському р-ні Львівської обл. в 2002 р. 89 арк.
 29. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 359. Зош. 4. Польові етнографічні матеріали до теми «Інтер'єр народного житла», зібрані В.П. Сиваком у Старосамбірському р-ні Львівської обл. в 2007 р. 71 арк.
 30. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 367. Зош. 3. Польові етнографічні матеріали до теми «Інтер'єр народного житла», зібрані В.П. Сиваком у Городенківському, Тисменицькому та Тлумацькому р-нах Івано-Франківської обл., Заставнівському р-ні Чернівецької обл. в 1997 р., 87 арк.
 31. Федака П. *Народне житло українців Закарпаття XVIII—XX століть*. Ужгород, 2005. 351 с.
 32. Кожоляк Г. *Етнографія Буковини: у 3 т. Т. 1*. Чернівці: Золоті литаври, 1999. 384 с.
 33. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 426. Зош. 1. Польові етнографічні матеріали до теми «Інтер'єр народного житла», зібрані В.П. Сиваком у Житомирській та Київській обл. в 1996 р. 93 арк.
 34. Чугай Р. *Художнє плетіння з лози, рогами й соломи на Яворівщині. Народні художні промисли України*. Київ, 1979. 139 с.
 35. Добровольська Т. Інтер'єр народного житла Слобожанщини. *НТЕ*. № 2. 1994. С. 73—79.
 36. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 364. Польові етнографічні матеріали до теми «Інтер'єр народного житла», зібрані В.П. Сиваком у Косівському та Верховинському р-нах Івано-Франківської обл. в 1990 р. 63 арк.
 37. Фальковскі Я. Село Волосате, Лиського повіту. *Літопис Бойківщини*. Самбір, 1935. Ч. 5. Рік V. С. 14—28.
 38. Моздир М. Народні меблі в Україні. Генезис. Еволюція форм. *Народознавчі зошити*. 2008. № 1—2. С. 160—183.

39. Зубрицький М. Селянські будинки в Мшанци Старо-самбірського повіта. *Матеріали до українсько-руської етнології*. Львів, 1909. Т. XI. С. 1—22.
40. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 359. Зош. 1. Польові етнографічні матеріали до теми «Інтер'єр народного житла», зібрані В.П. Сиваком у Закарпатській та Львівській обл. в 1986 р. 65 арк.
41. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 332. Польові етнографічні матеріали до теми «Інтер'єр народного житла», зібрані В.П. Сиваком у Івано-Франківській обл. в 1986 р. 82 арк.
42. Зубрицький М. Село Кіндратів Турецького повіта. *Житє і слово: вісник літератури, історії і фольклору*. Львів, 1895. Т. 4. С. 216—230.
43. *Архів ІН НАНУ*. Ф. 1. Оп. 2. Од. зб. 902. Зош. 2. Польові етнографічні матеріали до теми «Інтер'єр народного житла», зібрані В.П. Сиваком у Турківському районі Львівської області у 2019 році. 51 арк.
44. Вовк Х. *Студії з української етнографії та антропології*. Київ: Мистецтво, 1995. 336 с.
45. Логвин Г. *Гравюри українських стародруків в XVI—XVIII ст.* Київ, 1990. 405 с.
46. Győző S. *Famúvesség*. Budapest: Mezőgazdasági Kiadó, 1986. 167 s.
47. Pančuhova E. Prvky ľudovej kultúry slovákov z madaska v zbierkovom finds SNM-em v Martine. *Zbornik Slovenského národného múzea*. 1998. RXCII. № 39: Etnografia. S. 107—111.
48. Стойка Д. *Дом и хозяйство румынского крестьянина*. Бухарест: Меридиане, 1984. 149 с.
- Budzan, A. (1979). Folk art crafts of Boikivshchyna. *Collection of scientific papers* (Рр. 120—123) [in Ukrainian].
- Kishchuk, T. (1987). Interior. *Folk architecture of the Ukrainian Carpathians* (Рр. 110—126) [in Ukrainian].
- Stankevych, M. (2002). Ukrainian wood for art crafts of the 16th—20th centuries [in Ukrainian].
- Koltativ, S. (1994). Culture of the people of Vilkhovets. Household items in the village. Vilkhovets above the Dniester. *Chronicle of Borshchivshchyna: historical and local history collection* (Vol. 5, pp. 45—54) [in Ukrainian].
- Moszyński, K. (1929). Slavic Folk Culture (Part I: Material Culture) [in Polish].
- Radovych, R. (2017). *Polissia housing: cultural and genetic origins and evolutionary processes* [in Ukrainian].
- Hoshko, Yu. (1976). *Population of the Ukrainian Carpathians of the XV—XVIII centuries* [in Ukrainian].
- Kobilnyk, V. (1936). Material culture of the village of Zhukotyń, Turchansky district. *Chronicle of Boikivshchyna* (Part 8, pp. 15—71) [in Ukrainian].
- Archive of the Institute of Ethnology of National academy of sciences of Ukraine (IN NASU)*. F. 1. Op. 2. Unit coll. 402. Ethnographic field materials on the topic «Interior of folk dwellings», collected by V.P. Syvak in Skole and Turka districts of the Lviv region. and Volovets, Mizhhiria districts of the Zakarpattia region in 1994 [in Ukrainian].
- Archive of IN NASU*. F. 1. Op. 2. Unit coll. 367. P. 2. Ethnographic field materials on the topic «Interior of folk dwelling», collected by V.P. Syvak in Perechyn district, Transcarpathian region in 1991 [in Ukrainian].
- Kotsan, V. (2018). Memories and information from the Verkhovyna village of Bukovets, Volovets district, Zakarpattia region: a manuscript written and edited in 1960—1968 by M.I. Parlág. *Scientific collection of the Transcarpathian Museum of Folk Architecture and Life* (Vol. 5, pp. 237—277) [in Ukrainian].
- Falkowski, J., & Pasznyicki, B. (1935). On the Lemko-Bojkowski border [in Polish].
- Archive of IN NASU*. F. 1. Op. 2. Unit coll. 367. P. 1. Ethnographic field materials on the topic «Interior of folk dwelling», collected by V.P. Sivak in Starosambir, Turka districts of Lviv region. and Velykyi Bereznyy district of Zakarpattia region in 1991 [in Ukrainian].
- Syvak, V. (2003). The interior of a Polissia dwelling. *Polissia of Ukraine: materials of historical and ethnographic research* (Vol. 3, pp. 125—167) [in Ukrainian].
- Boichenko, V. (2005). Information about the village. Bilovizh, Rokytno district, Rivne region (end of the 19th — beginning of the 20th century). *Ethnocultural heritage of Polissia* (Vol. VI, pp. 143—188) [in Ukrainian].
- Nikorak, O. (2004). *Ukrainian folk fabric of the 19th—20th centuries. Typology, localization, artistic features* [in Ukrainian].
- Reinfus, R. (2020). *Materials for studying the material culture of the Boikos* [in Ukrainian].
- Reinfuss, R. (1977). Folk furniture in Poland [in Polish].

REFERENCES

- Sopolyha, M. (2016). *Folk architecture of Ukrainians in Slovakia* [in Ukrainian].
- Syvak, V., Sopolyha, M. (1999). Interior of a dwelling. Traditional furniture. *Lemkivshchyna Historical and ethnographic studies: in 2 vol.* (Рр. 278—293) [in Ukrainian].
- Beskyd, Yu. (1972). *Material culture of Lemkivshchyna* [in Ukrainian].
- Boichenko, V. (2003). Brief ethnographic information about the village. Shelves of the Kamin-Kashirskyi district of the Volyn region of the late 19th and early 20th centuries. *Ethnocultural heritage of RivnePolissia* (Vol. IV, pp. 64—98) [in Ukrainian].
- Svyryda, R.O. (1979). Equipment of traditional housing of the Right Bank Polissia. *Folk Art and Ethnology*, 3, 56—63 [in Ukrainian].
- Kosmina, T. (1980). *Rural housing in Podillia at the end of the 19th—20th centuries* [in Ukrainian].
- Chekhovych, S. (2016). Housing equipment in the western regions of the Ukrainian SSR. *Folk Art and Ethnology*, 3, 75—84 [in Ukrainian].
- Kaindl, F. (2000). *Hutsuls: their life, customs and folk tales* [in Ukrainian].
- Shukhevych, V. (2018). *Hutsulshchyna: in 5 parts* [in Ukrainian].

- Archive of IN NASU*. F. 1. Op. 2. Unit coll. 359. P. 3. Ethnographic field materials on the topic «Interior of a folk dwelling», collected by V.P. Syvak in the Starosambir district of the Lviv region in 2002 [in Ukrainian].
- Archive of IN NASU*. F. 1. Op. 2. Unit coll. 359. P. 4. Ethnographic field materials on the topic «Interior of folk dwelling», collected by V.P. Syvak in Starosambir district of Lviv region in 2007 [in Ukrainian].
- Archive of IN NASU*. F. 1. Op. 2. Unit coll. 367. P. 3. Ethnographic field materials on the topic «Interior of folk dwellings», collected by V.P. Syvak in Horodenka, Tysmenytsia and Tlumach districts of Ivano-Frankivsk region, Zastavniivne district of Chernivtsi region in 1997 [in Ukrainian].
- Fedaka, P. (2005). *People's housing of Ukrainians of Transcarpathia in the 18th—20th centuries* [in Ukrainian].
- Kozholianko, H. (1999). *Ethnography of Bukovyna*: in 3 vol. (Vol. 1) [in Ukrainian].
- Archive of IN NASU*. F. 1. Op. 2. Unit coll. 426. P. 1. Ethnographic field materials on the topic «Interior of folk dwelling», collected by V.P. Syvak in Zhytomyr and Kyiv regions in 1996 [in Ukrainian].
- Chuhai, R. (1979). *Artistic weaving from vines, rushes and straw in the Yavoriv region. Folk art crafts of Ukraine* [in Ukrainian].
- Dobrovol'ska, T. (1994). The interior of the public housing of Slobozhanshchyna. *Folk Art and Ethnology*, 2, 73—79 [in Ukrainian].
- Archive of IN NASU*. F. 1. Op. 2. Unit coll. 364. Ethnographic field materials on the topic «Interior of folk dwellings», collected by V.P. Syvak in the Kosiv and Verkhovyna districts of the Ivano-Frankivsk region in 1990 [in Ukrainian].
- Falkowski, J. (1937). Western borderland of the Hutsul region: the valleys of Prut, Bystryca Nadwornianska, Bystryca Solotwinska and Lomnica [in Polish].
- Falkovski, Ya. (1935). Village of Volosate, Lisky district. *Chronicle of Boykivshchyna (Sambir)* (Part 5, pp. 14—28) [in Ukrainian].
- Mozdyr, M. (2008). Folk furniture in Ukraine. Genesis. Evolution of forms. *The Ethnology Notebooks*, 1—2, 160—183 [in Ukrainian].
- Zubrytskyi, M. (1909). Peasant houses in Mshanets, Starosambir district. *Materials for Ukrainian-Russian ethnology* (Vol. XI, pp. 1—22) [in Ukrainian].
- Archive of IN of NASU*. F. 1. Op. 2. Unit coll. 359. P. 1. Ethnographic field materials on the topic «Interior of folk dwellings», collected by V.P. Syvak in Zakarpattia and Lviv regions in 1986 [in Ukrainian].
- Archive of IN NASU*. F. 1. Op. 2. Unit coll. 332. Ethnographic field materials on the topic «Interior of folk dwellings», collected by V.P. Syvak in the Ivano-Frankivsk region in 1986 [in Ukrainian].
- Zubrytskyi, M. (1895). The village of Kindrativ, Turka district. *Life and word* (Vol. 4, pp. 216—230) [in Ukrainian].
- Archive of IN NASU*. F. 1. Op. 2. Unit coll. 902. Zosh. 2. Ethnographic field materials on the topic «Interior of folk housing», collected by V.P. Syvak in Turka district of Lviv region in 2019 [in Ukrainian].
- Vovk, Kh. (1995). *Studies on Ukrainian ethnography and anthropology* [in Ukrainian].
- Lohvyn, H. (1990). *Engravings of Ukrainian old prints in the 16th—18th centuries* [in Ukrainian].
- Gyozo, S. (1986). *Woodcraft*. Budapest: Agricultural Publishing House. [in Hungarian].
- Pancuhova, E. (1998). Elements of the folk culture of Slovaks from Madagascar in Svetkov's finds SNM in Martin. *Proceedings of the Slovak National Museum*. RXCII, 39: Ethnography (Pp. 107—111) [in Slovenian].
- Stoika, D. (1994). *House and household of a Romanian peasant*. Bucharest: Meridian [in Russian].